

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

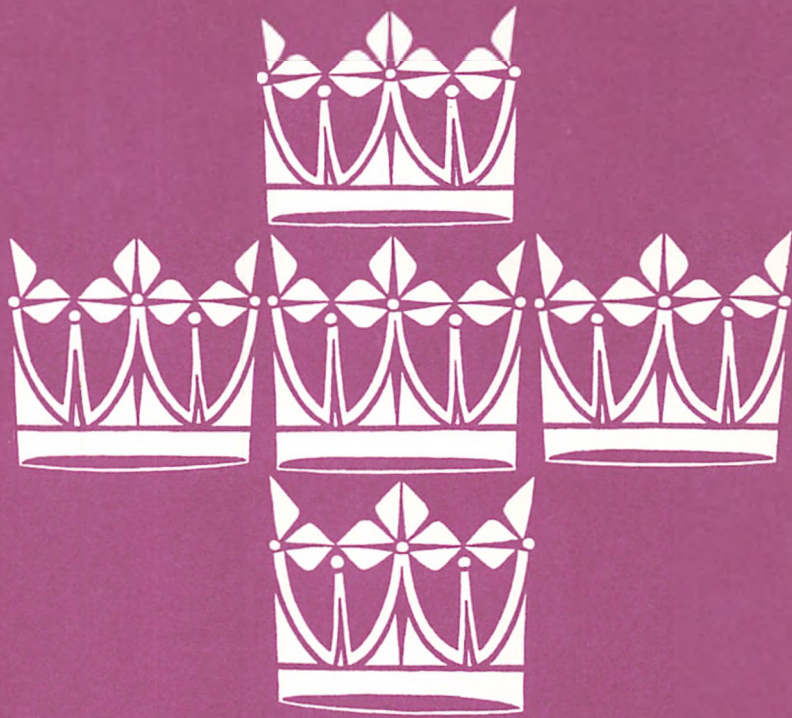
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

In memoriam Sven Tito Achen	201
† <i>Sven Tito Achen:</i> Amternes våbener	204
<i>Bjørn Bratbak:</i> Løven som norsk symbol	211
Heraldica varia	223
Heraldisk litteratur siden sidst	226

Dette hefte er udgivet med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd i Danmark.

ANNONCE

HANS CAPPELEN

Advokat
M. N. A.

Kirkegt. 5
Postboks 858
Sentrum, Oslo 1, Norge

Tlf. (02) 42 70 20

ANNONCE

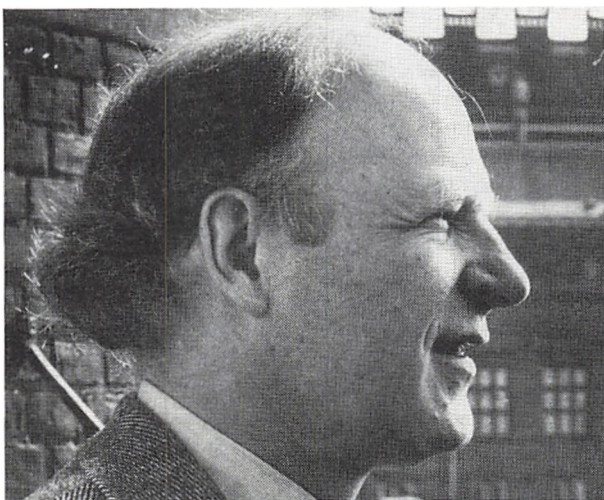
Glasmalerier utføres
Mid.ald. & moderne.
Spec. Marine og Heraldik.
Ellers alt innen faget.

Glassmaler Svein E. Lande.
5500 Haugesund, Norge

In memoriam

Sven Tito Achen

29/7 1922 – 14/11 1986

I middelalderen var det god skik at vende sit våben eller segl omvendt, når en nær slægtning eller ven døde. Ved det chokerende budskab om Sven Tito Achens pludselige død af et hjertestop blev våbnerne hos alle hans mange heraldiske venner i Norden vendt i denne sørgeposition.

Sven Tito Achen var i mere end et kvart sekel den midtsamlende og dynamiske personlighed, der med ildhu bragte dansk heraldik frem af de støvede gemmer til en ny og voksende interessegruppe. Selv lærte jeg Achen at kende i midten af 50'erne, da vi som de eneste var blevet optaget som medlemmer af begge de daværende meget små og lidt konkurrerende danske heral-

diske selskaber. Vi var unge – måske lidt besværlige – men frem for alt var vi enige om, at heraldikken fortjente en bedre platform end den, den havde i disse år. De fælles viljer førte en majaften i 1959 til stiftelsen af Heraldisk Selskab – et selskab der jo siden i mere end 25 år har vist sin eksistensberettigelse. At jeg blev Heraldisk Selskabs formand i dets første seks leveår var nok lidt af en tilfældighed. Achen tog det tunge slæb som sekretær og især som redaktør af Heraldisk Tidsskrift, der blev det kit, der skulle holde den voksende medlemskreds sammen. Hans indsats som formand fra 1965 til 1976 var da også – ikke alene i tid – den dobbelte af min.

Gennem årene lærte vi Sven Tito Achen at kende som en livskunstner og elegantier med en mangfold af facetter. Hans inuntre, skaldede hoved buede som en hvælving af lærdom, og han var med sine utrolige indfald og iagttagelser det naturlige midtpunkt også i vor kreds. Allerbedst oplevede man ham måske, når man var samlet i en snæver kreds. Hans begejstring for nye heraldiske opdagelser, hans engagement, hans hjertevarme og hjælpsomhed lyste aftegen op, og man gik hjem med en tak i hjertet for at have truffet ham på sin vej.

Sven Tito Achen var en af de sjældne polyhistorer, der interesserede sig for og forstod utroligt mange ting, hvad hans omfattende forfatterskab da også vidner om. Med sin uhyre flid var han i forlagsverdenen almindelig anerkendt for sin redigering af Grimbergs Verdenshistorie, Politikens Danmarkshistorie og Politikens store verdslige Bibeludgave.

På heraldikkens område evnede hans imponerende forfatterskab at bringe denne for mange mærkelige og særprægede videnskabsgren ud til den store offentlighed. Som ung ville mit første møde med heraldikken nok have været af mere betagende art, såfremt jeg i stedet for Grandjeans Dansk Heraldik var begyndt med Achens inspirerende »Heraldikkens femten glæder«. Hans bog om identifikation af anonyme våbenskjolde, hans heraldiske nøgle over danske adelsvåbener og hans bog om Danmarks kommunevåbener vil i mange år fremover være grundstene i den heraldiske forskning. Hertil kommer de næsten utallige anmeldelser og artikler i Heraldisk Tidsskrift under det stilfærdige mærke S.T.A., der lyste af hans omfattende viden og smittende engagement.

I de senere år kastede han sig ud fra sin heraldiske viden tillige ud i symbolologiens forunderlige land. Hans bog »Symboler omkring os« fik stor udbredelse og blev trykt både på svensk og engelsk, og man

kunne godt have undt ham, at hans stort anlagte værk »Den vestlige verdens billedlige symboler« havde set dagens lys, før han døde.

Ved Sven Tito Achens bratte død har vi mistet en festlig og samlende personlighed blandt Nordens heraldikere. Det er midt i savnet måske lidt af en trøst, at han nåede at opleve, at andre anerkendte hans indsats. Han blev ved 25 års jubilæet udnævnt til æresmedlem af Heraldisk Selskab, han var medlem af Académie Internationale d'Héraldique og blev i 1984 tildelt Arvid Berghman Prisen. Han var ved sin død Ridder af Dannebrog samt dekoreret med Finlands Løves Orden og den svenske Vasaorden.

Bisættelsen af Achens bære fra Søndermarks krematoriums store sal, der var mere end fyldt af hans mange venner, blev en betagende afsked med et stort menneske. Et par linier fra Bjørnstjerne Bjørnsons dramatiske digt »Bergljot« randt mig naturligt i hu. Bergljots mand den norske høvding Einar Tambarskjelve er død, og Bergljot fører ham hjem:

Kør langsomt –
vi kommer tidsnok hjem.

Hundene vil ikke møde med glade hop,
men hyle og hænge med halen.
Og gårdens hester vil spidse øren,
vrinske glade mod stalddøren
og vente Einars stemme.

Men den lyder ikke længer,
ej heller Einars skridt i svalen,
som ropte ind, at nu måtte alle rejse sig,
for nu kom høvdingen.

Kør langsomt,
ti vi kommer tidsnok hjem.

Æret være hans minde.

Ernst Verwohlt

Till Sven Tito Achens minne

Det var med stor sorg och saknad vi här i Finland mottog meddelandet om Sven Tito Achens bortgång. I honom har vi förlorat en god vän och Finlands heraldik ett ovärderligt stöd.

Sven Tito Achen kände varmt för Finland och visade det redan tidigt. Under vårt vinterkrig försökte han ansluta sig till den danska frivilligkåren men blev förstä- eligt nog förhindrad av sin fader. Personli- gen blev jag bekant med Sven Tito Achen under den heraldiska kongressen i Stock- holm år 1960 och sedan dess har jag följt med hans arbete för heraldikens bästa. Han var outtröttlig och var otvivelaktigt en av de heraldiker, som gjort mest för den skandinaviska heraldiken. Hans arbete för Societas Heraldica Scandinavica och Heraldisk Tidskrift samt hans verksamhet som författare är kända av alla heraldiker.

För oss i Finland var hans litterära verk- samhet av stor betydelse, ty det var främst han, som gjorde den nya finländska heral- diken internationellt känd. Det var han som vänligt men bestämt såg till att redan det första numret av Heraldisk Tidskrift innehöll en artikel om finländsk heraldik och att i förtsättningen, från och med tidskriftens andra nummer, våra nya kom-

munvapen regelbundet presenterades där. Även i artiklar och föredrag, senast vid den heraldiska kongressen i Helsingfors år 1984, behandlade han dessa vapen, lärt, väl genomtänkt och spirituellt liksom allt han gjorde.

Även hans lärobok i heraldik »Heral- dikkens femten glæder» visar hans upp- skattning av finländsk heraldik. Pärm- en pryds ju av ett finländskt vapen, landska- pet Savolax' pilbåge. Den här boken, den bästa lärobok i heraldik jag någonsin läst, är lik sin författare. Lätt och trevlig att umgås med, inte ett spår av torr och tung lärdom. Det är först sedan man kommit en god bit på väg man märker att man under den glada samvaron inhämtat mer av her- aldikens sanna väsen än vad alla vanliga läroböcker kunnat meddela.

Sven Tito Achen togs ifrån oss alltför tidigt. Han var ännu i sin fulla kraft och hade säkert haft mycket att ytterligare ge oss. Nu är allt detta förlorat för alltid. Mest sörjer vi dock den goda och glada vännen.

Med dessa rader önskar jag hylla en tro- fast vän och en framstående heraldiker. Jag vet att många här i landet är med mig.

Bo Tennberg

Amternes våbener

Af *Sven Tito Achen*

De ældste kommunale våbenmærker i Danmark går tilbage til 1200-tallet. Det var de billedlige kendemærker eller symboler som *købstæderne* satte i deres segl, f.eks. Vardes gående løve, Næstveds krydsede nøgler, Roskildes ørn, Tønders skib, de to rådmænd i både Viborgs og Århus' segl, Københavns tre tårne o.s.v. I de følgende århundreder fulgte købstæder eksemplet, og fra o. 1600-tallet havde de næsten alle deres købstadsmærke.

Et seglmærke er naturligvis ikke det samme som et våbenskjold, men fra middelalderens slutning begyndte købstæderne så småt at anbringe deres seglmærke i et skjold og tillige at bruge dette andre steder end i seglet, hvilket medførte at man måtte fastsætte *farver* for våbenets figurer. De tidligste eksempler er Malmø (den gang jo dansk) 1437, København 1465, Præstø 1519, Rønne 1562. De købstæder som først har fået deres våben i de seneste to-tre århundreder – herunder naturligvis de der slet ikke eksisterede som købstæder før i denne periode, såsom Frederikshavn, Silkeborg, Esbjerg, Herning – gik i reglen ikke omvejen ad et seglbillede, men

fik deres købstadsmærke i form af et våbenskjold i farver lige fra begyndelsen. Det gjaldt også Danmarks yngste og sidste købstad, Skjern, i 1958, hvormed alle danske købstæder havde våben.

Herreder og kommuner

Også *herrederne* havde deres seglmærker, de ældste bevarede er fra o. 1300, og fra 1500-tallet blev flere af dem placeret i et skjold. Men herredsvåbenerne kom ikke nær til at spille samme rolle som købstads- og senere kommunevåbenerne, og i dag har de kun historisk interesse. Adskillige gamle herredsmærker lever dog videre i kommunevåbener, f.eks. ploven i våbenet for Rødding Kommune (fra 1939), der er overtaget fra seglet for Frøs Herred, et af Danmarks allerældste herredsvåbener, måske helt fra o. 1300. Også flere amtskommunevåbener viderefører gamle herredsmærker (se senere).

Det første danske våben for en *kommune der ikke var købstad*, blev taget i brug 1916 af Lyngby-Tårnbæk Kommune. Efter genforeningen 1920 blev der skabt våbener for nogle nordslesvigske kommuner, og i 1920'erne, 30'erne og begyndelsen af 40'erne for yderligere ca. femten, spredt over hele landet. Derefter tog udviklingen imidlertid fart, og siden Anden Verdenskrig er der skabt flere kommunevåbener i Danmark end i de syv hundrede foregående år, fra 1200-tallet til 1945, til sammen. I dag er der kun ca. tyve af Danmarks 275 kommuner, der ikke har våben.

Amtter og amtskommuner

Inddelingen af Danmark i *amtter* blev indført 1662, og er siden ændret flere gange,

Nøget af det sidste Sven Tito Achen fik trykt var hans anmeldelse af det heraldiske indhold i den danske Amtrådsforenings tresprogede bog »Regional Selfgovernment / Regionale Selbstverwaltung / Autonomie régionale«. Anmeldelsen blev bragt i tidsskriftet »Danmarks Amtråd« nr. 19, 24. oktober 1986. Den er et fuldgyldigt eksempel på Achens fremragende evner som anmelder, og den behandler tilmed et emne, som stod hans hjerte nær. Anmeldelsen optrykkes her med venlig tilladelse fra Amtrådsforeningen.

senest i 1970. Det tidligste vidnedbyrd om, at et amt har ført våben, stammer fra 1793, fra hvilket år der foreligger et våbensegl for Hjørring Amt. I over hundrede år var dette, så vidt man ved, Danmarks eneste amtsvåben, men i 1930'erne begyndte andre amter at bruge våbenskjold. Tilskyndelsen kom vistnok fra arkivar *P. B. Grandjean*, der dengang var Statens Heraldiske Konsulent, og anledningen var Christian 10.s 25 års regeringsjubelæum i 1937, hvor man havde tænkt sig en gave fra amterne med deres våbener på. Det blev dog ikke til noget. Der var kun seks-syv af amterne der nåede at få våben til tiden, men i løbet af de næste tredive år kom de fleste med, og i 1970 var der kun ét af landets dengang 25 amter – nemlig Haderslev Amt – der ikke havde våben.

I 1970 blev antallet af amter reduceret fra 25 til 14, og nogle år før havde man indført begrebet og betegnelsen *amtskommune*. Det er i dag amtskommunerne der har deres eget våben. Statsamterne bruger statsens våben eller en krone alene. Syv af de nye amtskommuner overtog våbener der var i brug i forvejen (f.eks. som amtsvåben), selv om det geografiske område de repræsenterede ikke nødvendigvis var det samme, og i løbet af det næste tiår kom yderligere seks til. Det sidste af de fjorten, for Nordjyllands Amtskommune, blev fastsat i efteråret 1985. Og nu foreligger den første samlede præsentation af alle fjorten amtskommunevåbener. Eller amter som de nu almindeligvis kaldes. Det er samtidig første gang nogen sinde, at der er gennemført, skabt og publiceret en gruppe kommunale våbener, der omfatter og dækker hele Danmark.

Bogen

Det drejer sig om Amtsrådsforeningens særdeles nydelige tresprogede bog »Regional selfgovernment/Regionale Selbstverwaltung/Autonomie régionale«, hvis for-

ord er dateret marts 1986. Når man har glædet sig over dens skønne omslagsbillede af den stålgrå Farøbro, der i en graciøs, vældig bue over blå vande forbinder Danmarks grønne øer, venter der én en endnu større visuel oplevelse: På selve bogens forsats, over det allerførste opslag, lyser og gløder Danmarks fjorten amtskommunevåbener, en frydefuld parade af smukke og fængslende figurer i klare, fundamentale farver, hvert af våbenerne et heraldisk billede af den del af Danmark som de står for.

På forsatsen bag i bogen er de fjorten våbener gentaget i mindre format, ledsaget af deres beskrivelse, »blasonering«, på dansk, engelsk, tysk og fransk. Ved hjælp af et våbens blasonering kan man, uden at der foreligger en gengivelse af våbenet, konstruere dets udseende – farver, figurer, relationer – aldeles korrekt. Blasoneringen skal være udtømmende og umisforståelig, men samtidig stringent. En god blasonering (og det er der tale om her) er en fryd for tanken såvel som for ens indre øje. Fransk og engelsk blasonering har rødder i de middelalderlige herolders våbenbeskrivelse, og man fornemmer fra de knappe formuleringer i bogen som et ekko fra turneringerne og fra korstogstidens hærskeer.

Amtsdirektør *Ernst Verwohlt* i Roskilde har været stærkt medvirkende til denne herlige præsentation af de fjorten amtskommunevåbener. Til de firesprogede blasoneringer har han fået hjælp fra arkivar *Nils Bartholdy* – der efter at embedet som Statens Heraldiske Konsulent er overgået til Rigsarkivet, i det daglige varetager embedets funktioner. De fjorten våbener er nytegnet, i en ensartet, stærk streg, af den skånske heraldiker fil. dr. *Jan Raneke*.

Her kunne det måske nævnes, at et våben er fastsat med hensyn til hvad det *indeholder* (et humleblad, en lindorm, et anker o.s.v.), men ikke til hvorledes dette indhold *udføres* eller *gengives*. Dét afhænger af

kunstneren og hans intentioner, materialet, stedet, moden m.m. Det samme gælder skjoldets form. Udførelsen kan variere. Hvis indholdet (figurer og farver) er det samme, er det samme våben.

Frederiksborg amt

Fastsat 1936, det eneste overlevende af amtsvåbenerne fra 1930'erne. Kongekronen mellem træer symboliserer kongeslottet, som amtskommunen har navn efter i den skovrige egn, mellem Store Dyrehave og Grib Skov. Kronen er af en type som på Christian 4.s mønter, slottet er bygget af Christian 4. og opkaldt efter hans fader Frederik 2.

Bornholms amt

Fastsat 1942, men i sin oprindelse langt ældre. En gylden lindorm repræsenterende Bornholm (vistnok også i blå felt), er brugt af Frederik 3. (1648-70), men våbenmærket går måske endnu længere tilbage. Der er noget der tyder på, at en lindorm eller drage har været opfattet som våbenmærke for folkestammer i og omkring den vestlige del af Østersøen, tilbage til heraldikkens begyndelse (eller før). Foruden for Bornholm optræder lindormen således, i hvert fald fra 1300-tallet, som våbenmærke for Lolland (se våbenet for Storstrøms Amtskommune). Også venderne, på Rügen og i Pommern, synes at have haft lindormen som en slags totemmærke. I det mindste sad der, fra første halvdel af 1400-tallet og indtil 1972, en lindorm i det felt i det sammensatte danske kongevåben, der svarede til den kongelige titel »de Venders«.

Vejle amt

Fastsat 1959, de to »høje« er Jelling højene, som også optræder i seglet for Tørrild herred, kendt fra 1584. Korset symboliserer

Harald Blåtands indførelse af kristendommen, som nævnes på den Store Jellingsten; korsformen er kopieret efter samtidige mønter. Og økserne står for de to vikingekonger Gorm den Gamle og Harald Blåtand. Hele kompositionen og dens symbolik koncentrerer sig altså om Jelling og dette steds rolle som en slags udgangspunkt for Danmarks historie.

Københavns amt

Fastsat 1959. Kronen angiver, at amtskommunen tidligere overvejende var krongods. Åkandebledene, »søbladene«, står for beliggenheden ved havet og for amtskommunens store søer.

Roskilde amt

Fastsat 1959. Bispehuen angiver, at amtskommunen tidligere overvejende tilhørte Roskilde bispestol. Roserne er taget fra Roskildes våben, hvor de figurerer fra 1384.

De to våbener for Roskilde og Københavns amtskommuner er komponeret, så de indholdsmæssigt og visuelt både svarer til hinanden og klæder hinanden. De skylder amtsdirektør Ernst Verwohlt deres tilblivelse.

Ringkøbing amt

Fastsat 1960. Hjortehovedet er inspireret af seglet for Ginding Herred (bevaret fra 1648), som viser en kronhjort. Dette skovdyr hentyder også til navnet på det gamle Hard Syssel, hvis område omtrentligt svarer til Ringkøbing Amtskommune, *hard* betyder »skov«. De tre stjerner er taget fra seglene for tre af de andre herreder, der udgør amtskommunen: Vandfuld, Hjerem og Bølling herreder, alle segl bevaret fra 1500-tallet.

Ribe amt

Fastsat 1960. Borgen er Riberhus Slot, der har givet navn til Riberhus Len og Amt, som Ribe Amtskommune er en efterfølger til. Løvehovederne er taget fra de tre løver i Danmarks våben, således at amtskommunens våben danner en parallel til Ribe Købstads våben, sammensat af domkirkebygningen og de tre løver fra kongevåbnet, halveret.

Århus amt

Ved amtssammenlægningen 1970 udskiftede Århus Amtskommune sit hidtidige våben (fra 1959) med et nyt. Strømmen står for Gudenåen, Danmarks største vandvej, som løber gennem amtskommunen. Ankeret er attribut for Sankt Klemens, Århus Stifts skytshelgen, og fandtes tillige i seglet for Ning Herred (fra 1648) og i det tidligere amtskommunevåben.

Storstrøms amt

Fra 1973. Strømmen er »talende« og står for Storstrømmen, farvandet mellem Maribo Amtskommune og Præstø Amtskommune, som blev slået sammen til Storstrøms Amtskommune. Gåsefiguren er taget fra Præstø Amts våben (fra 1936), hvor den indgik som en detalje på toppen af Gåsetårnet. De to lindorme er en videreførelse af lindormen i Maribo Amts våben (fra 1937), som igen var inspireret af våbenmærket for junker Christoffer, Valdemar Atterdags søn, der døde 1363. Han var hertug af Lolland, og på hans gravmæle i Roskilde Domkirke optræder lindorme flere steder, bl.a. to på hans rustning, vendt mod hinanden, netop som i våbenet for Storstrøms Amtskommune. – Det ville uanset de geografiske forhold, have været heraldisk mere naturligt og langt pænere, hvis lindormene var blevet placeret øverst i skjoldet og gåsen nederst.

Viborg amt

Fra 1976. De to skarve, øverst, repræsenterer den gamle Thisted Amtskommune, hvor disse fugle har givet navn til Skarrekliit, og urfuglen, nederst, den tidligere, mindre Viborg Amtskommune, præget af hedenatur. Den blå strøm i midten står for Limfjorden, som adskiller og forener amtskommunens to dele.

Fyns amt

Fra 1976. Humlebladene symboliserer Fyn, især inspireret af hvad den berømteste af alle fynboer, H. C. Andersen, i sit digt »I Danmark er jeg født« skriver om »æblegård og humlehave«. Ved deres antal, tre, og på samme stilk, hentyder bladene til, at amtskommunen er dannet ved sammenslutning af Assens, Odense og Svendborg amtskommuner.

Sønderjyllands amt

Fra 1980. To gående blå løver i gult felt, en »formindskelse« af det danske kongevåbens tre blå løver i gult, var våben for den senere kong Abel, søn af Valdemar Sejr, medens han var hertug af Sønderjylland, 1232–50. Våbenet kendes fra 1245, og har siden været brugt af alle sønderjyske hertuger, ligesom det efterhånden blev våben for selve landsdelen Sønderjylland eller, med dens andet navn, Slesvig. Skønt Sønderjylland siden 1920 har været delt, med Sydslesvig til Tyskland og Nordslesvig til Danmark, indgår det fulde slesvigske våben stadig både i det danske kongelige våben og, sammen med Holstens, i våbenet for det tyske Land Sleswig-Holstein.

Da Sønderjyllands amtskommune blev dannet i 1970, ved sammenlægning af Tønder, Sønderborg, Åbenrå og Haderslev amtskommuner, ønskede man et våbenmærke som kunne forbinde og repræsentere hele landsdelen, og hertil var intet

KØBENHAVNS AMT

FREDERIKSBORG AMT

ROSKILDE AMT

VESTSJÆLLANDS AMT

STORSTRØMS AMT

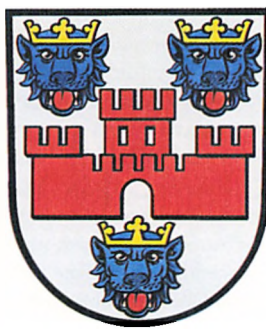
BORNHOLMS AMT

FYNS AMT

SØNDERJYLLANDS AMT

RIBE AMT

VEJLE AMT

RINGKJØBING AMT

ÅRHUS AMT

NORDJYLLANDS AMT

VIBORG AMT

bedre egnet end det gamle, skønne slesvigske våben. Men da dette jo altså står for *hele Slesvig* og desuden indgår i statslig heraldik både i Danmark og Tyskland, besluttede man sig for en variant af våbenet. Fra 1307 kendes en udgave af Slesvigs våben, i segl for hertug Valdemar Erikssøn, en sønnesøn af Abel, hvor de to løver holder en fane. Der er tale om en såkaldt lensfane, der angiver hertugen som den danske konges lensmand og Sønderjylland som et len af Danmark.

Danske kommunale våbener må ikke indeholde statssymboler, hverken danske eller udenlandske, og den fane løverne skulle holde, kunne derfor ikke udformes som et regelret Dannebrogsslag. Resultatet, godkendt af Indenrigsministeriet, blev en slags vimpel, men med Dannebrogsmønster, som tydeligt giver til kende, at det er den danske del af Sønderjylland, som de to ældgamle slesvigske løver i dette tilfælde står for.

Vestsjællands amt

Fra 1981. Våbenbilledet er inspireret af en af de største historiske seværdigheder i Vestsjælland, nemlig vikingeanlægget Trelleborg, sydvest for Slagelse. De gule figurer anskueliggør dels toppen af gavlen på anlæggets store bygninger, sådan som de er blevet rekonstrueret, dels – dragehovederne – de vikingeskibe som bemandedes og udgik fra Trelleborg.

Nordjyllands amt

Fra 1985. I det tidligere omtalte våben for Hjørring Amt af 1793 forekom bl.a. en gul gående løve i blåt felt, et hjerte, og en gul »spids« i blåt. Løve og hjerte var rimeligvis taget fra et felt i det gamle danske kongevåben, i brug indtil Frederik 9.s død i 1972, med en gående løve over ni hjerter. Dette felt repræsenterede de danske kongers titel – »de Gothers«, men i 1600- og 1700-tallet blev det opfattet som våben for Nørrejylland, med de ni hjerter symboliserende de ni jyske sysler. Hjørring Amt satte den »jyske« løve samt et hjerte (for Vend Syssel) i sit våben, og samtidig var den gule spids

en stiliseret gengivelse af Jyllands sandede nordspids.

Fra Hjørring Amts våben overtog Nordjyllands Amtskommune løven (i omvendte farver) og spidsen, medens hjertet ændredes til tre »søblade«, som ved deres antal (og benævnelse) repræsenterer dels de tre store vande som omgiver eller gennemskærer amtskommunen: Skagerrak, Kattegat og Limfjorden, dels de tre gamle sysler som amtskommunen omfatter: Vend Syssel, Thy Syssel og Himmer Syssel.

Farverne

Et interessant forhold slår beskueren af den farvestrålende våbengruppe: de fjorten våbenskjolde er næsten udelukkende holdt i rødt, gult og blåt. Af de tre øvrige traditionelle heraldiske farver optræder *hvidt* bare sporadisk og som bundfarve kun i ét tilfælde. *Sort* forekommer kun i ét våben. Og *grønt* overhovedet ikke. Hvad skyldes det? Hvilke psyko-fysio-socio- og måske amtskommunale mekanismer og ubevidste bevæggrunde ligger der bag? Eller er det rent tilfældigt?

Løven som norsk symbol

Av Bjørn Bratbak

I HT nr 53 kom Lars Tangeraas med interessante synspunkter omkring opprinnelsen til løven som norsk rikssymbol. Hans betraktninger var imidlertid meget knyttet til løven som heraldisk symbol. Hans hypoteser om de norske middelalderkongers motiver for å sette løven i segl og skjold er meget interessante og opplysende, men kan neppe godtas som annet enn muligheter blandt flere. Fortsatt må vi nok slå oss til ro med at den norske løves inntreden på vår historiske arena hverken lar seg tidfeste eller tilbakeføres til en bestemt hendelse.

Takket være Odd Fjordholms grundige argumentasjon, først i Historisk tidsskrift nr 3/1971, deretter i HT nr 49-50, må det anses for godtgjort at det er kong Sverres (1177-1202) seglstamp som ble funnet i Tønsberg i 1857. Det kan dermed med rimelig sikkerhet fastslås at de norske konger fra kong Sverres tid har brukt løven i skjold og segl, og at løven således i snart 800 år har symbolisert konge- og statsmakt i Norge. Norsk heraldikkens grand old man, Hallvard Trætteberg, som grundig har studert og beskrevet oppkomsten til det norske riksvåpen, finner det sannsynlig at en opprett løve uten øks ble ført av kong Inge (1204-17). At kong Håkon Håkonson (1217-63) og kong Magnus Lagabøter (1263-80) førte en løve som våpen, er vel dokumentert.

Kort etter 1280 utstyrte kong Erik Magnusson (1280-99) løven med øks og krone slik at den deretter skiller seg fra andre heraldiske løvegjengivelser. Hallvard Trætteberg har riktignok reist spørsmålet om det ikke allerede var kong Magnus Lagabøter, som utstyrte løven med øks og krone, men dette spørsmålet har hittil ikke fått noe endelig svar.

Snorres beskrivelse av kong Magnus V Berrføtts (1093-1103) løvevåpen er, som Hans Cappelen anfører i HT nr 51, behandlet av flere fremstående norske heraldikere og historikere. Fremdeles står spørsmålet ubesvart om hvorvidt Snorres beskrivelse er en anakronistisk tilbake-skrijving av senere kongers løvevåpen. Selv om det ikke kan festes full lit til Snorres beskrivelse, så er det dog ingenting i veien for at Magnus Berrføtt kan ha brukt løven som merke. På Magnus Berrføtts tid hadde løven som dekorativt og muligens profylaktisk symbol vært i hyppig og langvarig bruk. Om dette taler tallrike bevarte løveavbildninger både fra Norge, og fra andre europeiske land som nordmennene på den tiden hadde en utstrakt og nær kontakt med.

At vi her oppe i det kalde nord gjennom mer enn 1000 år har benyttet et så fremmedartet og eksotisk dyr som løven som sentralt motiv innen billedkunst og symbolverden, er et forhold som vekker undring, pirrer nysgjerrigheten og gir muligheter for spekulasjoner.

Løven i antikken

Helt tilbake i forhistorisk tid var det vanlig å forbinde dyr med guder. Overleveringer av dette finner vi både i kulturene som oppstod i Mesopotamia og i Egypt. Allerede hos egypterne (fra ca 3000 år f Kr) hadde løven en sentral plass i religion og billedlige fremstillinger. En direkte arv herfra har vi fremdeles innen moderne norsk heraldikk. Både i byvåpenet til Oslo og i embetsseglet til biskopen i Stavanger gjengis helgenen sittende på en stol med løvehoder. Slik dekorativ og profylaktisk bruk av løvemotivet, bl a på stoler og senger, var

vanlig hos egypterne og har derfra blitt oppdat hos europeerne i såvel tidlig middelalder som helt opp til våre dager. Hvem husker vel ikke å ha sett bruksmøbler rundt i hjemmene med utskårne eller mes-singstøpte løvebein og løvehoder. Når kongens tronstol settes frem ved Stortingets høytidelige åpning og oppløsning, er det vel få som i tankene knytter løvesymbolikken der tilbake til tronene til de egyptiske faraocer.

Også hos sumererne (ca 3000–1800 f Kr), babylonerne (ca 2300–275 f Kr) og hos assyrerne (ca 1370–612 f Kr), spilte løven en rolle som symbol og motiv. Velkjente er veggrelieffene langs prosesjonsveiene, bl a i Babylon, løveportalene og de mesterlig utførte relieffer av løvejakt og døende løver. Og her er vi ved en av årsakene til at løven hos oss og innen vår kulturkrets er blitt et av de mest benyttede motiv og symbol. For mens jødene måtte gjennomgå sitt babylonske fangenskap (597–539 f Kr), fikk de nært kjennskap til og ble påvirket av babylonsk religion og kultur. Profeten Ezekiel, som opplevde fangenskapet, skildrer i et av sine syn de fire ansiktene; løvens, oksens, ørnens og mannens. Omtrent 600 år senere fortelles det i Johannes Åpenbaring om de fire dyrene foran Guds trone; løven, oxen, den flyvende ørn og skapningen med menneskesansikt. Kirkefaderen, den hellige Hieronymus (ca 342–420 e Kr) angir i sin fortolkning av Ezekiels syn, at dyrene eller skapningene symboliserer de fire evangelister, med løven som symbol for Markus. En legende rundt den hellige Hieronymus gir forøvrig grunnlag for et meget populært og kjært motiv innen katolsk kirkekunst. Under sin eneboertid skal Hieronymus ha trukket en torn ut av poten til en løve, og i takknemlighet for dette fulgte løven ham deretter trofast som en hund. I 1816 benyttet Eidsvollsmannen og prostens Nicolai Wergeland dette som bilde ved sin smigrende omtale av Karl Johan:

«... Scandiens elskede Carl Johan har vundet Norrig ved sine Dyders milde Vold. Han uddrager Tørnen af den norske Lowes Fod og leder den helbredet frem for dem der hade Nordens Fred og Frihed ...»

At løven er det dyr som nevnes flest ganger i bibelen, i alt 114, gir ytterligere forklaring på dette motiv i billedkunsten. Bibels beskrivelse om at løven kan tolkes som symbol på djevelen såvel som på Kristus, er med på å gi løven en slik fremtredende plass innen vestlig billedkunst. Fortellingen i Dommerens bok i det gamle testamentet om Samson som «søndersliter» løven, er for eksempel et yndet motiv innen kirkekunsten såvel i vår tidligste kristentid som i tiden etter reformasjonen. Fra kirkerne var ikke veien lang til folkekunsten hvor dette motivet på 16-, 17- og 1800-tallet svært så ofte går igjen i treskjæringer og rosemaling.

Det var også babylonerne som gav astrologien dens egentlige utforming. Som astrologisk tegn beholder løven sin plass som dagsaktuelt symbol. Tenk bare på ukebladenes horoskoper.

Hos grekerne og perserne var løven et ofte benyttet og tydeligvis populært motiv. Fra de tidlige greske kulturer på Kreta og i Mykene (fra ca 1500 f Kr), er det bevart ruiner og segl med avbildninger som viser at løvemotivet ble benyttet i forbindelse med monumenter i form av søyler og i forbindelse med portaler. Perserkongen Darius (522–486 f Kr) hadde to løver i sitt segl. Ved utsmykningen av Persepolis var løvemotivet flittig benyttet. I Hellas var løveportaler alminnelige, og naturalistiske løver gjengis ofte som frittstående skulpturer. I den greske kulturkrets ble årets to deler symbolisert av løven og slangen. Løven representerte den del av året hvor solens styrke økte, mens slangen stod for den del hvor den avtok. Hos grekerne finnes også avbildninger av skjold med bl a påmalte løver. I Nationalmuseet i Kø-

benhavn oppbevares en gresk drikkeskål fra ca 500 f Kr som viser en kriger med et rundt skjold med en løve i angrepsstilling. Også helt tilbake til myntens barndom har løvemotivet vært kjærkomment. På mynter fra Lydia fra ca 600 f Kr finnes løvehoder, her som symbol for Apollon.

Via etruskerne og grekerne kom løven som motiv og symbol over til romerne. Selv om ikke romerne i noen særlig utstrekning benyttet løven som hersker- og maktsymbol, finnes det også hos dem tallrike løveavbildninger i form av statuer, mynter og andre gjenstander.

Scener fra gladiatorkampene hvor også løver var med er velkjente. Gudinnen Kybele, som romerne var blitt kjent med i Lille-Asia, ble introdusert i Rom 204 f Kr og gjengis som regel sittende på en vogn trukket av to løver, eller på en trone flankert av to løver.

Løvemotivet ble også brukt hos så billedfientlige kulturer som hos jødene og araberne. Fra det 4. århundre e Kr finnes et glass fra Romas jødiske katakomber som viser seks Tora-ruller mellom statuer av løver som vokter synagogene. Fra den arabiske kulturkrets er vel løvegården i Alhambra fra 1300-tallet mest kjent.

Også i Asia har løver spilt og spiller en rolle med symbolsk betydning. Buddhistske templer i Bangkok voktes av løvestatuer. Hos sikhene, det hårdføre og tapre folket fra Punjab, føyes tilnavnet Singh til navnet. Singh betyr løve. Den moderne indiske staten har som statssymbol valgt løvestatuen fra Sarnath. Dette toppmonumentet fra en av de mange stensøyler som ble reist av keiser Asoka, daterer seg så langt tilbake som til det tredje århundre f Kr.

Den etiopiske keiser bevarte helt til revolusjonen i 1974 titulaturen «den seirende løve av Juda stamme». Ved keiserens hoff ble det holdt løver som vaktdyr, sikkert både av symbolsk og reell verdi. De nye makthaverne i Etiopia har beholdt kei-

serdømmets løve som statssymbol, men kronen og korset er fjernet. Den revolusjonære løven bærer i stedet et bannerprydet spyd over skulderen. I Iran ble den 700 år gamle sverdbærende løve under sol og krone utskiftet så snart Khomeini kom til makten. Igjen står vi overfor paralleller til norsk historie. Under okkupasjonsårene 1940–45 innførte Quislingregimet et riksvåpen hvor kongekronen ble fjernet og hvor riksløven fikk en ny utforming. På tjenestefrimerkene ble riksvåpenet erstattet med nazipartiets solkors og ørn.

Løven i vikingetiden

I Norge eller Norden forøvrig støter vi ikke på løven innen billedkunsten eller symbolverdenen før folkevandringstiden (400–800 e Kr). Det er antatt at overføringer av løvemotivet til den germanske dyreornamentikken kan skyldes påvirkning fra provensial romersk kunst. De romerske grensesoldater benyttet spenner og beslag med naturalistisk gjengivelse av dyr fra den romerske fabelverden. Løver og løvehoder var hyppig brukt. Bronsekar og andre gjenstander av romersk opprinnelse fant også veien til Skandinavia. I flere gravfunn i Norge er det funnet naturalistisk gjengitte løvehoder som håndtak til bronsekar og kjeler. Allerede på denne tiden må man i Norden ha fått føling med dette majestetiske dyret som lenger syd i Europa og i Orienten spilte en så fremtredende rolle som makt- og herskersymbol.

På 600–700 tallet e Kr oppstod det i Irland en rikholdig billedfremstilling med løven som motiv i religiøse bokmanuskripter. Ofte var det her som symbol for evangelisten Markus. I den berømte «Book of Durrow», fra ca 650 e Kr finnes en stilisert løve med så særpregede detaljer hva hårmanke og pels angår, at det kan være liten tvil om at irsk innflytelse har gjort seg gjeldende hos de norske kunstnere som på 1000-tallet skapte sine nordiske varianter av løvesymbolet.

Den første norskskapt løven som vi kjenner til skriver seg helt tilbake til førkristen tid. Fra Osebergskipet (første halvdel av 800-tallet) finnes bevarte dyrehoder som kan oppfattes som løvehoder, eller som er laget med europeiske løveavbildninger som forbilde. Hallvard Trætteberg antar at disse 800-årenes naturtro løvehoder har gjort heraldisk tjeneste, ved å bli båret på faners vis i opptog.

Den mest kjente løveavbildning fra Skandinavia fra før år 1000 e Kr finnes på den berømte Jellingstenen fra Jylland. Stenen som må være reist mellom ca 960 og 985 e Kr, viser en løve som er omslynget av, eller er i kamp med en orm, et motiv som finnes i en rekke varianter, og som symboliserer det godes kamp mot det onde. Fra denne brytningstiden mellom hedenskap og kristendom er det bevart en rekke bautasteiner med innhogde løvefigurer. Dette er før de nordiske nasjonalstaters tid, og betrakter en Norden under ett, er det ikke få steder, særlig i Skåne, hvor fyrrige og særprægede løvefigurer er gjengitt. Fra Norge er vel den mest kjente runestenen ved Vang kirke i Valdres, som foruten et rosettformet kors også inneholder en stilisert skrittende løve. Fra de forgylte bronsefløyene som er bevart ved flere av kirkene i Norge og Sverige, og som opprinnelig stod i stavnen på høvdingeskipene, og som kanskje også ble båret som høvdingemerke i kamp og ved opptog, finnes det både plastiske såvel som innrissede eller støpte og gjennombrutte løvemotiv. På den forgylte fløy fra Heggen kirke, Modum i Buskerud, tidfestet til første fjerdedel av 1000-tallet, finnes to stiliserte løver. Noc som særpreger disse to løvene, er deres fjærflikete manke. Går vi tilbake til de anglo-irske løver fra ca 600-700-tallet e Kr, melder tankene om billedlig påvirkning herfra seg naturlig. Det er også bemerkelsesverdig at de to Heggenløvene som er plassert ved siden av hverandre, er fremstilt så forskjellige. Mens den ene

vender hodet og blikket fremover og stolt har halen oppover og fremover langs ryggen, så vender den andre hodet bakover og lar halen gå ned mellom bakbena.

Fra et funn på St. Pauls kirkegård i London av en gravsten fra første halvdel av 1000-tallet, forarbeidet av danske eller norske vikinger, finner en også løvemotiv med umiskjennelige fellestrekk både med Heggenløvene og løven fra Jellingstenen. Londonløven har den samme karakteristiske fjærflikete manke som Heggenløvene, og kunstneren har for sikkerhets skyld utstyrt den med en oppsplittet og fliket hale, som både går ned mellom bakbena, og som reiser seg opp over ryggen. Motivet for Londonløvene er for øvrig det samme som på Jellingstenen og en rekke andre billedfremstillinger, løven i kamp med en slange eller drage.

Løven i middelalderen

Den eldste bevarte løveavbildning i norske kirker finner vi i Urnes stavkirke i Sogn. Her er det bevart en utskåret portal, som skriver seg fra den eldste kirken på stedet, tidfestet til ca 1050-70 e Kr. Kunsthistorikeren Leif Østby beskriver Urnesstilen som den hedenske dyreornamentikkens svanesang, men anfører at denne stilen i lang tid fremover kom til å påvirke den kunstneriske utførelse av såvel kirkebygg som gjenstander. Den sterkt stiliserte, smekre og elegante løve fra den eldste Urneskirke er fremstilt omslynget av ormer. Halen som på denne løven er lang og slank, trekkes elegant ned mellom bakbena for deretter å stige opp over ryggen og til slutt ende i en trefliket liljeform. Igjen en detalj som går igjen på de løver som ble skapt i de kommende par hundre år. Nakkekammen til Urnesløven har de typiske særtrekk som bringer tanken tilbake til anglo-irske 600-700-talls løver.

Fra 1100-tallets Norge er det bevart et utall av løveavbildninger. De fleste som

Løvemotiv på romansk døpefont fra Os kirke ved Bergen. 1100-årene.
Foto: Historisk Museum, Bergen.

treskulpturer i kirkene eller som stenarbeider i de eldste stenkirkene våre. At løven som symbol på denne tiden må ha opptatt nordmennene utover det kunstner- og håndverksmiljø som vi har skulpturer bevart fra, tyder den omfattende gjengivelse av innrissede og malte løver, ofte på baksiden av veggkledningen i de gamle stavkirkene. Denne formen for 1100-tallets graffiti har historikeren Martin Blindheim systematisk undersøkt og beskrevet i boken «Graffiti in Norwegian Stone Churches». Blindheim skriver her at løven var det virkelig populære dyret blant graffitiidytene i de norske kirkene som han undersøkte. I hele 15 kirker fant han avbildninger av løver eller løvehoder i forskjellige varianter og stilarter. I fire kirker fant han graffiti med løver som er i ferd med å fortære et menneske. Blindheim slår fast at løven, dette kongelige dyret, som både symboliserer Kristus og djevelen, hadde hatt en lang tilværelse innen skandinavisk vikingkunst da den romanske løve gjorde sitt inntog i Norden på slutten av 1100-tallet. Han trekker paralleller

tilbake fra graffitiløvene til løvestolpene fra Osebergskipet (første halvdel av 800-tallet) og uttaler forsiktig at vi neppe vil være meget på villspor om vi antar at graffitiløvene hadde en viktig symbolsk betydning, enten som bilde for Kristus, eller som beskyttende og skremselskapende dyr.

At nordmennene også beskjefteget seg med graffiti på sine reiser utenfor Norge, har vi et talende bevis for fra Orknøyene. I Maeshowegravkammeret er det en runeinnskrift som beretter at norske korstogfærere overvintret der vinteren 1150–51, og at Harald Jarl og hans menn var der vinteren 1153–54. En løve er også risset inn i stenveggen i gravkammeret sammen med runeinnskriftene. Denne løven har tydelige likhetstrekk med en romansk stenløve i Rygge kirke i Østfold. Det er flere eksempler på at nordboerne gjerne uttrykte seg ved graffiti også på sine fjernere reiser. På en gresk marmorskulptur av en sittende naturalistisk gjengitt løve, som opprinnelig var plassert i Pireus ved Aten, risset en viking eller helst en korsfarer inn et båndslyng med runetekst. Løveskulpturen ble i 1687 tatt som krigsbytte av venetianerne og ført til Venezia, hvor både den og runeinnskriften fremdeles kan beskes. Til og med på galleriet i Hagia Sofia kirken i Istanbul risset en nordboer inn en runetekst med bl a navnet sitt. Halfdan het han.

Det virkelig store antall løveskulpturer i Norge fra tidlig middelalder, skriver seg fra våre eldste kirkebygg, enten som utvendige portal-løver eller som utskårne eller uthogde figurer på kapitelenes. Om kapitelløvene i Urneskirken (1140–60), som nærmest er heraldiske i sin utformning, skal her bare kort nevnes at det ikke virker som om det ligger noen symbolsk mening bak de forskjellige varianter. Noen har halen ned mellom bakbena, andre ikke. Blant portal-løvene, som i det vesentligste er gjengitt som plastiske utskårne skulptu-

rer, er det også store variasjoner i utformingen. De finnes både stående, liggende og sittende og i enkelte tilfeller også i ferd med å fortære et menneske, menneskeben, eller de er i kamp med orm eller drager. Martin Blindheim angir at de liggende løvene stilmessig kan tilbakeføres til de lombardiske løver som ble hugget i sten, og hvis stilart hadde sitt store gjennombrudd i første fjerdedel av 1100-tallet, mens den stående eller sittende mer ornamentalt utformede løven stilmessig antas å ha kommet fra Vest-Europa.

Middelalderens mest utbredte bokverk, nest etter bibelen, fant også veien til Norge og gav ved sine illustrasjoner og beskrivelser ytterligere impulser til bruk av løvemotivet i kirke- og folkekunsten. Dette bokverket ble opprinnelig forfattet på gresk i et av landene ved det østlige Middelhav noe før år 400 e Kr. Forfatteren er ikke kjent, men bokverket er i ettertid kalt «Physiologus – den naturkyndige» etter ham. Fra Norge er ingen Physiologus-manuskripter bevart, mens det fra Island finnes to slike 1200-talls oversettelser. Om løven heter det hos Physiologus at den er dyrenes konge og at den har tre egenskaper. Den første er at når løven merker at den blir forfulgt, er den i stand til å utviske sine spor med halen. Den andre egenskapen er at selv om løven sover, så er den alltid på vakt og den sover med åpne øyne. Den tredje egenskapen som omtales er at når hunløven føder sin hvalp så er den dødfødt. Moren våker over den døde hvalpen i tre dager. På den tredje dagen kommer faren, hannløven. Han blåser hvalpen i ansiktet og dermed oppvekkes denne til liv.

Selv om det er i kirker og i forbindelse med kirkelige gjenstander at løveavbildninger fra tidlig middelalder er bevart, så må ikke dette forlede oss til å tro at løven ikke ble benyttet som symbol og motiv ved profane bygg og gjenstander. Foruten graffitiløvene og portal- og kapitelløvene,

er det fra 1100-tallets Norge bevart enkelte løvegjengivelser på inventar og gjenstander. En utskåret stol i Tydalkirken fra ca 1150, er på fremsiden smykket med en vakker treutskjæring med løvemotiver. En noe senere stol fra Blaker er smykket med drager og løver som bekrøning på rygg og armlener.

Naturlig nok er det ikke bevart noen store mengder tekstiler fra denne perioden, men fra de få gjenstander vi kjenner, kan vi få et klart inntrykk av at også tekstilkunsten benyttet løvemotivet. Fra en nå forsvunnen kirke i Brandbu, er det bevart en avtegning av et veggteppe som hadde en brodert eller vevet løve av romansk type som motiv. På et svensk veggteppe fra 1100-tallet, som viser kampen mellom kristendom og de hedenske gudene Odin, Tør og Frøy, er det gjengitt flere løvemotiver. Mest kjent av alle middelaldertekstiler er vel det berømte 70 meter lange teppet i Bayeux. I 1066 erobret normannerkongen Vilhelm England, og i årene like etter ble det i form av et brodert veggteppe gitt en levende billedlig fremstilling av begivenhetene i forbindelse med invasjonen. Teppet har øverst og nederst en 10 cm bred bord som er smykket med forskjellige figurer, bl a et stort antall fabeldyr. Her er det avbildet ca 125 løver i forskjellige utformninger. Noen gående, andre løpende, og noe få sittende. Enkelte har halen mellom bena, andre ikke. De fleste retter hodet fremover, mens noen ser bakover.

Holder vi oss fortsatt til tekstiler med løvemotiver, må vi avlegge normannerkongen på Sicilia en visititt. I 1133 lot kong Roger II arabiske håndverkere fremstille en kappe av rød silke med broderier i gull. På hver side av kappen er det brodert en løve som undervinger seg en kamel eller et kamellignende dyr. Løven er nærmest heraldisk i sin form og har halen opp langs ryggen. Kappen ble senere de tysk-romerske keiseres kroningskåpe og finnes fort-

satt i i Kunsthistorisches Museum, Wien.

I 1133 da kong Roger II fikk forarbeidet kappen, var det bare gått 30 år siden kong Magnus Berrføtt ble drept av irlenere i Nord-Irland sensommeren 1103. At også kong Magnus kan ha hatt klær innsydd med løvemotiver, er ikke noen umulighet. Den utstrakte bruk av løvemotiver ved innledningen til det 12. århundre tyder jo nettopp på at det i kongens merke, skjold og klær skulle kunne anvendes et slikt motiv. Men her er vi nok inne på de løst funderte spekulasjoners område. Det som man med noenlunde sikkerhet kan slutte er at det ikke finnes noen absolutte grunner for å avvise Snorres påstand om at allerede Magnus Berrføtt benyttet løven som kjennetegn. Selv om Snorres beskrivelse må justeres noe, har ingen hittil kunnet motbevise hovedinnholdet i påstanden om at Magnus Berrføtt benyttet løven som kjennetegn. Indisiene for at løven allerede var kong Magnus merke er sterke. At det også i de muntlige overleveringer gjennom de gæliske eventyr fra Skottland, fortelles at kong Magnus hadde en løve som merke i skjoldet sitt, og at han alltid ble fulgt av to tamme løver, må også tillegges vekt.

Løven som «riksløve»

Motiveringen for at de norske 11- og 1200-talls konger valgte løven som symbol, må nok i likhet med fastsettelse av tidspunkt for løvens tilsynkomst som norsk rikssymbol, fortsatt forbli skjult av historiens dunkle slør. I løpet av 1100-tallet ble imidlertid løven og ørnen vanlige symboldyr i europeiske fyrsters våpen. Vårt lands fremste heraldiker, Hallvard Trætteberg, har gjort grundig rede for løvens plass i middelalderens norske kongevåpen og kongesegl. Om dette vises til hans mange interessante artikler i HT og i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder.

Den eldste kjente løvefremstilling som kongelig symbol i vårt land, er løven på

kong Sverres segl. I samsvar med tidens stil har denne løven halen mellom bakbena, mens de senere kongers løver, med et enkelt unntak, er oppreiste løver med halen opp langs ryggen. Protokollsjeff Tangeraaes anfører i sin artikkel at Sverres løve må oppfattes som eklesiastisk og ydmyk, og stiller spørsmål om hvorfor hertug Skule (1189–1240) skulle føre en stoltere løve enn kong Sverre. Odd Fjordholm derimot fremholder at halen mellom bena heraldisk brukt gir uttrykk for høy potens. Han anfører videre at halestillingen gir en variant av løvemotivet på linje med andre varianter. Da kong Sverre fikk forarbeidet sitt segl, sannsynligvis på slutten av 1100-tallet, var heraldikken ennå på sitt innledende stadium i Norge. Av andre løveavbildninger fra norsk og normannisk miljø fra denne tiden ser vi at løvene gjengis både med og uten halen mellom bena. Tidligere er nevnt avbildninger som fløyen fra Heggen kirke, gravstenen fra London, teppet i Bayeux, katitelløvene i Urnes kirke og stolen fra Tydal kirke. Vi kan også ta med mosaikkutsmykningen fra 1170 i normannerborgen på Sicilia, hvor løvene gjengis på samme varierende måte.

Et ytterligere argument mot at en løve med halen ført ned mellom bakbena skulle være mer mindreverdig enn en løve med oppreist hale, har vi dessuten i seglet til kong Magnus Erikson (1319–55). Her lar kongen en løve med halen godt mellom bena bære folkungenes våpenhjelmer på hodet, mens den rundt halsen bærer et skjold med den norske konges våpen, løven med øks og krone. Kong Magnus Erikson ville neppe ha valgt et slikt seglbilde om det skulle legges den mening i dette at løven var ekstra ydmyk eller lite stolt. Han levde jo nettopp på den tiden da heraldikken som fag må ha hatt sin blomstringstid i Norden. Mye tyder vel på at variasjonene i løvens fremstilling i de forskjellige tidsperioder er preget av tidens stil og oppfatning. Riksløven har jo også etter at den ble

utstyrt med krone og øks blitt gjengitt på sterkt varierende vis. Så sent som i 1970-årene lot norske myndigheter riksløven forlate sin oppreiste og statiske holdning og gjengav den på våre pengesedler som et hurtig fremadstormende dyr. Spøkefullt kan man spekulere på om denne endring skulle symbolisere landets fart inn i oljealderen eller hadde sammenheng med joggebølgen som nettopp da gikk over landet som en farsott. En lignende oppreist fremadstormende riksløve benyttet forresten statsminister Christian Michelsen som riksforsleder i 1905 da han førte Norge ut av unionen med Sverige.

Etter at løven med øks og krone for fullt slo gjennom som norsk rikssymbol på slutten av 1200-tallet, har bruken av løvemotivet her i landet mer eller mindre nærmest selvpålagt blitt forlatt som heraldisk motiv for andre enn konge og statsmakt. Riktignok hadde noen få familier i høy-middelalderen løve som skjoldmerke. Lars Tangeraas anfører i HT nr 53, at dette var familier som var inngiftet i kongeætten eller direkte etterkommere etter hertug Skule. Drottseten Erling Vidkunsson til Bjarkøy (ca 1292-1355), førte som riksforsleder et løvevåpen som i 1983 ble opp tatt som heraldisk korrekt våpen for 6. Divisjon. Divisjonen har til oppgave å forsvare Nord-Norge.

Løven i dansketiden

Den norske adels desimering etter svartedauen, førte til at løvevåpnene for andre enn i riks- eller kongevåpenet forsvant etterhvert. De nye borgerskaps- og adelsfamilierne har i noen utstrekning benyttet løvemotivet i sine våpenskjold. I oversiktsverket «Heraldisk nøkkel» omtales i alt 120 forskjellige løvevarianter til norske familier fra 1650 og opp til våre dager, men ingen av disse har en slik utforming at de har noen likhet med «riksløven». Da vår store sjøhelt, Peter Wessel Tordenskiold, bare

Vindfløy i jern fra domkirken i Kristiansand. Oppsatt i 1736. Nå i Vest-Agder Fylkesmuseum, Kristiansand.

25 år gammel, ble opphøyet i adelstanden i 1716 fikk han i sitt adelsvåpen bl a en oppreist sverdbærende løve.

Etter det norske kongerikes forening med Danmark, gikk det norske kongevåpen med gul løve på rød bunn mer og mer over til å bli oppfattet som et symbol på staten eller riket Norge. Som en del av den dansk-norske konges våpen ble det ofte plassert i våre kirker, og i enkelte kirker er det fremdeles å se. I mange kirker ble kongens monogram flankert eller holdt oppe av to løver, som regel løver med hellebard og krone. Mange av disse 16- og 1700-talls kongemonogrammer, som regel plassert i korbuen, ble fjernet etter 1814, men noen eksisterer fremdeles. På den nyreiste domkirken i Kristiansand ble det i 1736 plassert en 1,5 meter høy riksløve med hellebard som vindfløy på kirkespiret. Vindfløyen var forarbeidet av smijern og viste løven under et furutre, Kristiansands byvåpen.

Riksløven ble et kjent og kjært motiv innen den norske folkekunst og brukskunst og vil være velkjent i de forskjellige utforminger. Den ble benyttet på alle slags husgeråd, veggtepper, tapeter, støpejerns-ovner, kister, stoler, dekketøy, hestebjeller, blomsterpotter, og i tallrike andre variasjoner. Særlig som motiv innen rosemalingen var riksløven med hellebard og krone populær utover 17- og 1800-tallet. I Hallingdal er riksløven ofte motiv i de rosemalte rom, og pryder skap og kister over hele dalen. Slik var det også ellers i landet. Og kanskje nettopp på grunn av den utstrakte bruk av riksløven som dekorasjon på bruksgjenstander rundt i de tusen hjem, har vi nordmenn fått en slik spesiell hengivenhet for dette motivet som en i utgangspunktet utelukkende skulle vente ble sett på som symbol for konge og herskermakt.

At riksløven også ofte ble gitt en fremstilling sammen med inskripsjoner og vers

Segl til Det Bergenske kontor 1739. Seglet viser den norske løve som holder et skjold i rokokoutformning. På skjoldet et overflødigthorn som det strømmer fisk fra. Øverst til høyre flyr den Lybeckske ørn bort. Foto: Hansatisk museum. Bergen.

som forherliget og hevet oss nordmenn opp i skyene, og dermed pirret vår nasjonale forfengeligheit, er vel også en del av forklaringen på vår begeistring for løvemotivet. På en erindringsmedalje fra 1718 til minne om kong Karl XII's død foran Fredrikssten heter det i verseform

*Den Svenske Løve faldt
for Norske Løvens Fod
Der miste hand Sit Liv
og Sidste Helle Blod*

På de såkalte reisedalere som flere ganger på 1700-tallet ble preget i forbindelse med påtenkte eller avholdte kongebesøk i Norge er det ofte svulmende vers som omslutter riksløven. På en reisedaler preget til minne om Fredrik IV's Norges besøk i 1704 heter det

*MOD, TROSKAB, DAPPERHED
OG HVAD DER GIVER AERE
DEN HELE VERDEN KAND BLANT
NORSKE KLIPPER LÆRE*

I forbindelse med Fredrik V's besøk i 1749 er riksløven på reisedaleren plassert over et norsk fjellandskap og er omsluttet av følgende vers

*TROE, LØVE-MOD,
OG HVAD DAN(ske) KONGENS GUNST
KAND VINDE
MENS NORGE KLIPPE HAR,
MANDSKAL HOS NORDMAND FINDE*

Til minne om kronprins Fredriks besøk i Norge i 1788 ble det også preget en reisedaler med riksløven over et norsk fjellandskap, men denne gang omsluttet av verset

*UROKKELIG
SOM DOVRES HØYE FIELDE,
STAAER NORGES SØNNERS TROSKAP
MOD OG VÆLDE*

I Oslo, eller Christiania som byen het den gang, ble det i desember 1809 under stor festivitas feiret avskjed med prins Kristian August som var valgt til tronfølger i Sverige. I tidens stil ble det fremført både dikt og taler. I presten Wulfsbergs avskjedsdikt til prinsen er det nærmest som om vi fornemmer ufredstiden og forvarslene til skjebnecåret 1814:

*Er Norske Løve dysset ind
I en usalig Slummer?
Og lues Normænds glade Sind
Af Trængslers mørke kummer?
O vaagn dog op, hver Norges Mand!*

Løven etter 1814

Da nordmennene i 1814 nektet å bøye seg for Kieler-freden og proklamerte Norge som selvstendig stat, ble dette bl a markert med at riksløven ble plassert i det danske flagget, og da det i årene etter 1814 ble arbeidet iherdig for å skaffe nasjonen eget flagg, var det riksløven som gikk igjen i de fleste slaggsforslagene. Mye tyder på at riksløven med hellebarden kan ha blitt benyttet som slaggmotiv i lang tid før 1814. I 1568 hører vi at det norske våpen, løven med hellebarden, vaiet fra Rosenkrants-tårnet på Bergenhus festning. Et kopperstikk fra 1594 viser et admiralskip som i en av mastetoppene fører et flagg med den norske løve. I en nederlandsk slaggbok fra 1669–70 er det blant forskjellige danske slaggs også gjengitt et rødt flagg med en gul riksløve med hellebard. På en gravert glasspokal fra 1770 finnes et norsk havnemotiv hvor det norske løveflagget er heist over tollboden. I Historisk museum, Bergen oppbevares restene etter et stort rødt flagg med en gul løve med hellebard. Flagget er kommet til museet i begynnelsen av dette århundre, men det er antatt at det kan skrive seg fra 1700-tallet. Etter at Norge brøt ut av unionen med Sverige 7. juni 1905 og landet fikk sin fulle selvstendig-

het, ble riksløven med øks og krone valgt som motiv i kongeflagg og kongevåpen.

Merkelig nok er det kong Karl Johan som vi i stor grad kan takke for at riksløven etter 1814 og etter at unionen med Sverige var inngått, fremdeles fikk en slik fremtredende plass innenfor den offisielle norske symbolverden. Karl Johan var jo ellers stadig på vakt mot alt som kunne minne om, eller symbolisere den historiske samhörighet mellom Norge og Danmark. Allerede høsten 1814 gjorde han det klart at de røde embetsuniformene som hadde vært i bruk i dansketiden ikke lenger kunne godtas. På samme måte måtte de dansk-norske kongers monogrammer på statens bygninger fjernes, og til og med skilderhusene ved de militære etableringer måtte males om. Den røde farven fra dansketiden tåltet ikke lenger. I 1815 ble det gitt ordre om nye uniformer for Hæren. De skulle nå være mørkeblå som de svenske, men knappene skulle ha den norske løve. Og dermed begynte en uavbrutt uniformstradisjon for norske embets- og tjenestemenn. Riksløven pryder fremdeles uniformsknappene til en rekke offentlige etater som hæren, politiet, tollvesenet, Stortingets og departementenes betjentkorps, statsbanene og flere.

Karl Johan stod også på og sørget for at danskekongen måtte fjerne den norske løven fra sitt kongevåpen. Striden om dette varte i hele fem år, og først i 1819 endret Fredrik VI sitt våpen. Da hadde den russiske tsaren blitt trukket inn i stridighetene. Danskekongen på sin side knyttet betingelser om utelatelse av den norske løven til støtte for sitt syn på gjeldsoppgjøret etter Kieler-freden. Om dette heter det i et samtidig vers

*Norges Løve smiler med Forakt,
til hint Vrovl om Kiel og Millioner*

Løven i nyere tid

Om vi ser bort fra riksvåpenet, er løvemotivet lite benyttet i moderne norsk heraldikk. Oslos byvåpen og embetsseglet til biskopen i Stavanger er alt nevnt, likeså byvåpenet til Kristiansand med en 1600-talls riksløve under et furutre. I 1985 fikk Giske kommune våpen med en opprett leopardisert gullløve på blå bunn. Dette er de eneste norske by- og kommunevåpen med løvemotiv. Av utenlandske flaggAtlas fremgår at Bergen by på 1600- og 1700-tallet skal ha brukt en sverdbærende løve i et dannebrogsflagg som byflagg, men dette er ikke benyttet i nyere tid.

Den etat som lengst og flittigst har benyttet riksløven som symbol, dekorasjon, eller rett og slett som merke for å markere eiendomsrett, er den norske hæren. Alt tidlig på 1700-tallet ble militære effekter og våpen merket med den norske løven, og som fanemotiv har riksløven hatt og har fremdeles en sentral plass. Få dager etter

Fane for garnisonen i Syd-Varanger. Forarbeidet 1959 etter tegning av Hallvard Trætteberg. Foto: Forsvarsmuseet, Oslo.

7. junivedtaket i 1905 ble den nye situasjonen bl a markert med at kong Oskar II's monogram ble fjernet fra Gardens uniformshatter. Et messingmerke med den norske riksløve tok inntil videre kongemonogrammens plass. Hæren fikk i 1979 eget emblem. En frittstående riksløve flankert av to oppstående sverd og plassert under en kongekrone. 6. Divisjons sverdbærende løve er nevnt, og av andre militære våpenskjold kan Krigsskolens riksløve i sølv på sort bunn nevnes. Som fanemotiv har den norske løve også vært i bruk i utenlandske armeer. Under den amerikanske borgerkrigen 1861-65 ble det dannet et regiment som i det vesentligste bestod av norske utvandrere, «The Fifteenth Wisconsin Regiment». Regimentet hadde den norskfødte oberst Hans Chr. Heg som sjef og deltok med heder i krigshandlingene på nordstatenes side. Regimentets fane, som fortsatt eksisterer, bestod av det amerikanske slagget påsydd den norske løve i gull og med teksten «For Gud og vort land». At riksløven 80 år senere ble brukt som fanemotiv og som uniformsmerke for norske SS-avdelinger som sloss for Hitler på Østfronten, er jo ikke fullt så hyggelig å måtte ta med.

Også som logos og emblemer til næringsliv og organisasjoner benyttes løvemotivet. Det mest kjente er nok løven til Norges Automobilforbund, men også eldre institusjoner som Vitenskabselskabet i Trondheim og Oslo Militære Samsfund har løven i sitt emblem. Av nyere utgaver har vi emblemet til Kunstnerens Hus i Oslo. Til og med til så forskjellig bruk som fra arbeider- og fagbevegelsens faner fra rundt århundreskiftet, til vare- og firmamerker er løven i forskjellige utforminger blitt benyttet.

På landets mynter opptrådte løven første gang under kong Håkon Håkonson (1217-63). På en brakteat med omskriften Rex Hacu finnes en skrittende løve med blikket bakover og halen oppover. Fra om-

kring 1285 har den norske riksløven med øks og krone vært å finne på landets myntrekker. Det vakte derfor ikke liten reaksjon da myndighetene i 1958 utgav en ny myntrekke hvor riksløven var erstattet med naturalistiske norske dyr. Kritikken ble endog fremført i Stortinget, og allerede fem år senere kom en ny femkronemynt hvor riksløven igjen hadde fått sin plass. En århundregammel tradisjon ble dermed gjenopptatt. På den nye myntrekken vi fikk i 1974 er riksvåpenet med igjen. Men lite synes lært. En ny serie pengesedler er under utgivelse. Også her mangler riksløven, og på nytt har det oppstått berettiget kritikk. Da Norge i 1855 fikk sitt første frimerke ble også dette smykket med riksvåpenet. Riksløven ble benyttet på frimerkeutgaver opptil 1949, men har deretter ikke vært gjentatt på bruksfrimerkene.

Selv om det i det offisielle Norge gjennom den siste tid har vært en viss tendens til ikke å benytte riksløven i samme grad som tidligere, blir den stadig mer og mer populær som motiv for avis-, TV- og illustrasjonstegneres fantasi, og som karikaturbilde på stat, styringsverk og nasjonen Norge. Om dette har Hans Cappelen gitt en oversikt i HT nr 49-50. Særlig i tider hvor vi som nasjon er blitt satt på prøve har riksløven vært et yndet motiv for avis- og karikaturtegnerne. Spesielt merkbart var dette under unionsoppløsningen i 1905, under okkupasjonen 1940-45 og under EF-kampanjen 1971-72. Selv blant Stortingets presidenter har løvemotivet nylig fristet til nærmest smakløs bruk. På en av Oslos restauranter ble det hengt opp et våpenskjold med den gyldne riksløve på rød bunn. Men under kongekronen er løvehodet byttet ut med vedkommende

stortingspresidents karakteristiske ansiktstrekk.

Også det norske språk har løvemotivet beriket med nyanser. Vi taler om å være stolt, tapper, sterk, modig og sint som en løve og om å være født i løvens tegn. Uttrykket «Opp som en løve, ned som en skinnfell» er i alminnelig bruk. Å havne i «Løvens hule» er ikke så bra, og «Løvens gap» skal man helst unngå. Det finnes moteløver, selskapsløver og danseløver. Begrepet Løvebakken, er etterhvert blitt en vanlig benevnelse av det parlamentariske miljø knyttet rundt Stortinget.

Løven har således gjennom mer enn 1000 år hatt en sentral plass innenfor vår nasjons symbolverden. Ikke noe symbol er vi nordmenn selv i våre dager så ofte omgitt av, som nettopp løven. Dette fremmedartede dyret har en rotfestet tradisjon som samlende symbol. Det flere hundre år gamle begrepet «Den norske løve», som også har vært benyttet som navn på marinefartøyer, festning, norsk ridderorden, musikkstykker, dikt og diktsamlinger og mye mer, innbyr til trygghet, høytid og følelse av fellesskap oss nordmenn i mellom. Og løven synes like aktuell og populær i dag som i svunne tider. I 1985 gikk Stavangerfirmaet Ottesen-Bates helt til topps i reklamens internasjonale Oscar-konkurranse i New York hvor det ble tildelt «The 1985 Clio Award» for sin vakre reklameplakat, en løve med slips. Senest i 1986 laget en norsk sanggruppe en fengende godnatt-sang med tittelen «Den norske løve». Med sin smektende melodi og blide tekst, er låten i ferd med å vinne rotfeste blant norske populærmelodier. Men røttene til dette mest norske av alle norske symboler, finner vi hos de eldste kulturer i den siviliserte verden, mer enn 5000 år tilbake i tiden.

Heraldica varia

Haderslev bispeembedes sigillum og stiftsvåbenskjold

Fra min forgænger, biskop Th. V. Kragh, arvede jeg et så godt som rent skrivebord. Kun en enkelt sag, som biskop Kragh ligeledes havde taget i arv fra sine forgængere, var uløst: Hvordan skaffer man Haderslev bispeembede et godt embedssegel?

Ved Haderslev stifts oprettelse i 1923 havde man åbenbart ikke haft i tankerne at sørge for et embedssegel til bispeembedet i lighed med landets øvrige stifter. I vore dage har langt de fleste amter og kommuner efterhånden fået et heraldisk våbenskjold, som i farver og symboler karakteriserer byens eller egnens historie og egenart. At finde et passende seglmærke til Haderslev stift og en kunstner, der kunne give en smuk heraldisk og kunstnerisk udførelse skulle vise sig at blive lettere sagt end gjort. Til gengæld var det en spændende og interessant opgave.

Da Haderslev domkirke er indviet til Jomfru Maria og i dag kaldes Vor Frue kirke, var det nærliggende at vælge et seglmærke, hvis hovedmotiv er Maria med Jesusbarnet eller den kronede Maria som Himmeldronningen, sådan som hun ses på domkirkens alter. I middelalderen var der til kirken i Haderslev knyttet et så-

kaldt kollegiatkapitel, der ligesom domkapitlet i Slesvig var underlagt Slesvigs biskop. Slesvig domkirke er indviet til St. Peter, og på Slesvig bispedømmes skjold ses derfor St. Peters korslagte gyldne nøgler på en delt bund af rød og blå (fig. 1). Den historiske forbindelse til Slesvig, som indtil 1864 taltes blandt de ældste danske bispedømmer, måtte gerne fremgå af Haderslev bispeembedes segl.

I bogen »Slesvigs delte bispedømme«, der udkom som festskrift ved Slesvigs bispedømmes 1000 års jubilæum i 1948, har pastor K. J. Jensen skrevet en interessant artikel om Haderslev kollegiatkapitels opbygning og funktion i middelalderen. Artiklen er illustreret med kapitlets segl, der viser Jomfru Maria med barnet siddende på en tronbænk under en stiliseret treskibet baldakin (fig. 2). På hovedet bærer hun en liljekrone, renhedens symbol, og på hver side er hun omgivet af sekstakkede Bethlehemsstjerner. Seglets omskrift er: + S. CAPITVLI + ECCLESIE HATERSLØF +. Her måtte hovedmotivet til det nye sigillum være. Men hvem er kompetent til at rådgive i en sådan sag?

Tilfældigvis kom jeg under et møde i kirkeministeriet til at nævne sagen for fuldmægtig Jens Ulf Jørgensen, som kunne anbefale mig at

Fig. 1. Slesvig bispedømmes skjold på korherrestol fra 1512, Slesvig domkirke.

Fig. 2. Haderslev kollegiatkapitels segl fra 1300-tallet. Foto: Rigsarkivet.

henvende mig til Rigsarkivet hos arkivar Nils G. Bartholdy, der på det tidspunkt netop stod for at overtage hvervet som statens heraldiske konsulent. Arkivar Bartholdy blev en værdifuld konsulent i denne sag. Tanken om at anvende hovedmotivet i kollegiatkapitlets segl i en fri grafisk komposition i et nyt segl kunne han umiddelbart anbefale, og han sørgede for, at jeg fik forbindelse med den svenske kunstner Bengt Olof Kälde, Uppsala, som har skabt kirkelig heraldik og emblematik af høj kvalitet både i Sverige og i udlandet.

Efter at Bengt Olof Kälde havde arbejdet med sagen et par måneder, modtog jeg i november 1985 det første skitseforslag, som med få korrektioner skulle vise sig at blive det endelige segl (fig. 3). Med udgangspunkt i kollegiatkapitlets segl har Bengt Olof Kälde fremstillet Jomfru Maria med Jesusbarnet i tilknytning til klassisk ikonografi, idet Maria her ses som den vejvisende Maria (Maria hodegetria). Maria peger på Jesus og siger: Han er vejen. Man kunne sige, at det romersk-katolske motiv her ved får en evangelisk-luthersk understregning. Da de ældste danske bispesæder i middelalderen desuden havde eget skjold, har Bengt Olof Kälde tilføjet et sådant skjold ved Marias fødder. I skjoldet, der kan anvendes selvstændigt som stiftsvåben, ses Marias gyldne liljekrone og de to Bethlehemsstjerner lagt på samme bund som Slesvig bispedømmes våben, de lod-

ret kløvede felter af rødt og blå. Hermed var tillige markeret, at Haderslev stift historisk set har rod i Slesvig bispedømme. I overensstemmelse med kirkelig tradition er der i skjoldet tilføjet en bispestav (fig. 4).

Efter at de endelige tegninger var udformet i løbet af foråret 1986, udtalte Rigsarkivet ved arkivar Nils G. Bartholdy, at Haderslev Bispedømmes »segel og våben i enhver henseende er korrekt. Våbnet, der kompositorisk og med hensyn til farver på velbegrundet måde har Slesvigs stifts våben som forudsætning på grund af Haderslev kollegiatkapitels status i forhold til Slesvig stift før reformationen, blasoneres på følgende måde: *Delt af rødt og blå, hvori foroven en guldkrone lagt på delingen og forneden to seksoddede guld stjerner*».

Seglets latinske omskrift har dr. phil. H. V. Gregersen, som har særlig indsigt i landsdelens sprog og historie, været behjælpelig med at udforme.

I »Nordisk Arkiv Nyt« nr. 2-82, er seglet blevet meget rosende omtalt, idet det hedder, at Haderslev stift placerer sig som det danske stift, der uden sammenligning har fået den smukkeste emblematik.

Stiftet skylder alle, som har medvirket til det gode resultat, en stor tak. Vi glæder os til at anvende seglet og våbnet på stiftets officielle skrivelser.

Olav C. Lindegaard

Fig. 3. Haderslev bispesegl, tegnet af B. O. Kälde 1986.

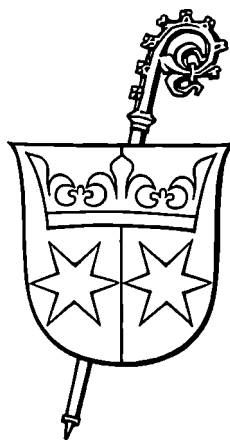

Fig. 4. Haderslev bispeembedes og stifts våben, tegnet af B. O. Kälde 1986.

Heraldik og snobberi i litteraturen

Som heraldisk interesseret kan man ofte i litteratur støde på små passager eller udtalelser, der vil virke uinteressante – eller måske endda uforståelige – for andre, men som kan give den pågældende historie en hel anden »dimension« set fra heraldikerens synsvinkel.

Den slags heraldiske passager kan findes i næsten hvilken som helst litterær genre og kvalitet – såvel i den mere »lødige« og klassiske som hos Shakespeare og Dumas, som i Ian Flemings James Bond-bøger. Selv fandt jeg for nogle år siden en morsom lille passage i en selvbiografi i den mere »kulørte« genre, nemlig »Hertuginde af Abrantes Memoirer – Om Revolutionen og Napoleonstiden«.

Bogen, der er i to bind og udgivet på dansk i 1919, er angiveligt skrevet af hustruen til general Andoche Junot (1771–1813), der var Napoleons adjutant fra 1798 til sin død. Han blev i 1808 som en af de første indlemmet i den nye napoleonske adel med titlen Hertug af Abrantes. Et helt kapitel i hertuginde ns memoirer handler om den nye napoleonske heraldik og adel, og heri beskriver hun med bidende sarkasme nogle af de uhyrligheder snobberiet førte med sig:

»Der foregik latterlige, skønne og store ting i det tidsrum, jeg nu omtaler. Store ting, som skyldtes et indfald. De bedste og klogeste havde enkelte anfald af vanvittig forfængelighed. Jeg mindes dem samt deres latterligheder og de optrin, som var en følge deraf. Her kun et blandt tusinde.

En almindelig bekendt generals kone, hvis mand blev udnævnt til greve, ville have et livré, som skulle vække mere opsigt end noget af de fornemste gammeladelige i Faubourg St. Germain. Hun var hverken en nar eller uden dannelse, men hun faldt uheldigvis i dårlige hænder, der førte ind på en vej, så hun blev latterlig.

Man fik den nye grevinde til at tro, at hendes mand var bleven greve på grund af sin styrke. Han måtte først forvandles til en alcide, og dernæst måtte der fremstilles en mosaik – det er ordet – af alt det, der kunne minde om en berømmelig våbendåd. Uden at være fuldstændig overbevist, følte hun sig dog tiltalt af tanken om en »berømmelsens mosaik«, og våbenskjoldet blev fremstillet. Da jeg er så lykkelig at eje det, kan jeg tale med derom og kunne oven i købet give en tegning deraf, hvis jeg ikke måtte spare på pladsen. Allerede navnet »mosaik« giver et begreb derom.

Det såkaldte våbenskjold består af henved 100 småting. Der er kårder, anbragte på bjælker, og tårne, der skal minde om erobrede byer. Og da der i det distrikt, som stod under generalens kommando, gaves mindst 20 sådanne, kan man forestille sig, hvad det måtte blive til, når de alle skulle optages i dette skønne våben. Og da han endvidere havde været betroet nogle sendelser, ikke som diplomat, men kun ved foreløbige fredsunderhandlinger, ville grevinden absolut have, at der skulle anbringes en oliegren og en pen ved siden af sablen og kården. Det var virkelig komisk. Endelig var hele dette sammensurium, som hun selv havde malet, delt i fire felter af et stort kors, der skulle minde om Ludvig den Hellige og korsstøgene, fordi generalen havde været med i Ægypten. (...) Men enden på historien er det bedste. Da hun havde hørt, at familien Montmorency førte et livré, som skrev sig fra en særlig berømmelig bedrift, anmoder hun Baronesse Montmorency om en tegning af familien Montmorency-Luxembourgs livré, og får den også med de brogede ærmer, hver af forskellig farve. Hun lod så sit livré sy efter dette mønster, med undtagelse af de to ærmer, som blev forskellige, men på en måde, der var mere iøjnefaldende end Luxembourgs.«

Peter Kurrild-Klitgaard

Heraldisk litteratur siden sidst

En øje-åbner

Sven Tito Achen: *Symboler - hvad er det? Kategorier, historie, funktion*. G. E. C. Gad, København 1986, 240 s. 126 ill. Pris: Dkr. 235,-.

Som en sidste frugt af sine desværre ufuldendte studier til sit store symbolleksikon har Achen skænket os sine tanker om symbolernes væsen og form. – Han har ære og vi glæde af bogen: Den er som hans øvrige værker velskrevet og smuk, med talrige slående illustrations-eksempler.

Bogen er lige så spændende som vidtspændende. Dens tre hovedafsnit: »Hvad er et symbol?«, »De billedlige symbolers historie« og deres »funktion og psykologi« rummer et væld af gode iagttagelser og formuleringer. Sproget er klart og jordnært, så selv et uddødt symbolsystem som emblematikken får en chance for at forstås i videre kredse. – Der kan nemlig næppe være tvivl om, at bogen med sit levende engagement vil åbne manges øjne for symbolernes magt og mangfoldighed.

Definitionerne på symbol, piktogram, allegori, sindbillede, emblem, typus, personifikation osv. diskuteres og sammenholdes – ofte flere steder, men et register med næsten 800 indførsler letter oversigten. Skarpe grænser drages kun, hvor det er muligt. Overgange og betydningsændringer belyses, ligesom modsætningerne mellem almen/personlig/privat og bevidst/ubevidst (psykoanalytisk) symbolik klarlægges ved velvalgte eksempler.

Trods sit moderate omfang er bogen overordentlig stofrig og har langt videre sigte end »Symboler omkring osv. Naturens, kroppens, klædedragtens, og herskermagtens symbolik gennemgås kort og inspireret, mens andre afsnit er viet symbolske handlinger, arbejdslivet, mad og drikke, litteratur-drama-film og arkitektur. Skønt bogen søges afgrænset til Vesterlandets billedsymboler underbygger Achen overalt sin fremstilling med overordentlig sans for det sproglige eksempel. Indledningen til sprogets symbolik (s. 49-51) er stærkt præget af *F. de Saussure: Cours de linguistique générale* (part I, § 1), og der er næppe tvivl om, at Achens rummelige symbolopfattelse er påvirket af semiotikken, hvis indviklede procedurer

dog falder uden for bogens rammer. Interesserede kan henvises til: *U. Eco: Den frånvarande strukturen*, Lund 1971.

Behandlingen af psykoanalysens symbolbegreb og dets begrænsninger er bogens mest diskutabile afsnit, præget af en vis afstandtagen, ikke blot teoretisk, men personligt-instinktivt. Det er ikke uden sprængstof: Udlægningen af kvindebevægelsens symbol er så udpræget maskulin, at forfatteren nok, skønt han tager afstand fra den, havde været tjent med også at anføre en feministisk mod-tolkning. At disse områder virkelig er gyngende grund kan belyses via Achens tekst til Sct. Jørgens dragedrab: »Inderst inde føler måske enhver kvinde og enhver mand, at det er sådan livet bør være« – og dog hedder det i *Jesper Jensens* digt »Eventyr« (i: *Mand Mand*; 1979): »Prinsen steg afhesten og strakte armene frem/Da han tog det første skridt/kastede hun sig mod døren/og rev sine negle til blods/mcns hun kaldte på trollden« . . . – måske ønsker kvinder ikke at frelses, men kan leve deres problemer ud selv? Aspekter som disse behandles i: *Kvindestudier 9: Det kvindelige tydningsunivers*, red. af *Nynne Koch*; 1986.

Bogens andet hovedafsnit er i sig selv en befrugt: På 80 sider gives en koncentreret symbolhistorie fra oldtid til nutid. Jævnside med klassiske, kristne og humanistiske symboler får også heraldikken og seglene hver et underafsnit, så man fornemmer disse områder som led i en udvikling. Tekst og fotos demonstrerer overvældende, med udtryk som symbolhunger og -voldtægt, symbolernes rolle for kejser og kommunist, demokrat og diktator – og for hverdagsmennesket livet igennem.

Bogen afsluttes med en kommenteret og emneopdelt litteraturfortegnelse, der ikke gør fordring på fuldstændighed, men omfatter vigtige nyere håndbøger på hovedsprogene og udvalgte arbejder om enkelte symboler.

I slutaftsnittet søger Achen at indkredse de træk, der bærer et symbols funktion, gør, at det taler til sindet: det fælles, det fysiske, det smukke, synsindtrykket, det elementære – elasticitet og sproglige rødder, bevidst contra ubevidst –

hvert aspekt får et lille essay med ofte overraskende eksempler. Et vægent sind folder sig ud!

Bogen som helhed kan betragtes som en kyn- dig praktikers begrebsafklaring: Forfriskende og selvstændig, men noget teoretisk isoleret – især m.h.t. *tolkningen*. Læseren får nok en række eksempler og håndbogshenvisninger, men ikke et rids af en tolkningsvejledning. Således forbi- går renæssancens facetterede symboludlæg- ning, og *Jungs* arketyper omtales kun kort, uden deres forudsætning: Det kollektive ube- vidste. – Disse konstruktioner er bl.a. udvik- lingshistorisk diskutabile (ny-Lamarckisme: *R. Eisler*: Man into Wolf; 1951), og de er så vage, at de iflg. *Alex Comfort* kan hindre en rationel tolk- ning (Darwin and the Naked Lady; 1961). *Jungs* tydningsbegreb er imidlertid ofte så frugtbart, at man i en bog som denne måtte vente det diskuteret på linje med *Freuds*, især da jungianernes amplifikatoriske metode stedvis har håndgribeliggjort selv elementære figurers symbolvirkning. (Se fx. *A. Rickerts* tolkning af keglens som udtryk for arkaisk billedtænkning; Symbolon; Jhrb. f. Symbolforschung 4; Basel 1964).

Bogens instruktive gennemgang af renæs- sance- og barok-symbolikken havde forjnt at afrundes med *Erwin Panofsky's* iconologiske tolkningsprocedure («Iconography and Iconology», fx. i: Meaning in the Visual Arts; 1955). Dette tretrinssystem lader sig nemlig anvende universelt og sikrer en nøgtern og historisk be- vidst stillingtagen til de betydningslag, Achen nøjes med at konstatere (s. 188). Hertil kom- mer, at Panofskys tanker tværfagligt har påvir- ket symbolforskningen gennem *litterære* icono- logier – af særlig interesse er *Theodore Ziolkow- ski*: Disenchanted Images; Princeton 1977. Her beskrives i fire stadier, hvorledes et symbol gradvis mister evnen til at tryllebinde – en teo- ri, der underbygger og supplerer Achens gen- tagne, rigtige bemærkninger om symboldege- nationen.

Med sit store udsyn og sine få begrænsnin- ger, sit engagement og prægnante formulering er denne bog et værdigt minde over sin forfatter – i sine værker formår han stadig at meddele omgivelserne en smittende glæde og vække de- res nysgerrighed – lad det i denne stund være tilladt at afslutte anmeldelsen med et citat fra et internt dokument, nemlig Indbindingscentra- lens lektørudtalelse om bogen: »Her i landet er

Achen simpelt hen forfatteren, når det drejer sig om dette emne . . . «

P.H.

Den svenska adelskalendern

Sveriges ridderskap och adels kalender 1986. Utgiven av riddarhusdirektionen; Norstedts tryckeri, Stockholm 1986. Inb., 754 ss., pris i bokhan- deln SKr 400:–.

Det svenska riddarhuset instiftades 1625 och var då indelat i tre klasser. I första klassen eller herreklassen inskrevs 3 grevliga och 9 friherrli- ga ätter, i andra klassen eller riddarklassen 23 adliga ätter, som härstammade från riksråd, och i tredje klassen eller svenneklassen 92 adli- ga ätter. Enligt nuvarande ättenummering har på riddarhuset introducerats 142 grevliga, 406 friherrliga och 2349 adliga ätter. Men det är siffror, som ger en vilseledande bild av antalet ätter, som äger eller har ägt rösträtt.

Ätterna har sedan 1854 redovisats i en till en början något oregelbundet utgiven adelskalen- der, som småningom utkommit vart eller vart- annat år och som numera utges vart tredje år. 1986 års utgåva, den nittiosjunde årgången, upptar med personbestånd 47 grevliga, 124 fri- herrliga och 450 adliga ätter.

Flera nyheter finns att anteckna beträffande 1986 års kalenderutgåva. Kalendern har ett nytt format (150×238 mm). Den är helt nysatt med hjälp av optisk läsning samt datoriserad fotosättning och ombrytning. Kalendern har fått ett nytt förlag – Almqvist & Wiksell International – och därmed också ett nytt tryckeri. För första gången redovisas i kalendern adop- tivbarn jämte eventuell make/maka men en- dast efter anmälan och med beteckningen (adopt.). Fråga är i vilken omfattning denna rätt utnyttjats – ett spörsmål som kan intressera 1989 års adelsmöte.

Kalendern är i övrigt disponerad på samma sätt som sina närmaste föregångare. Efter de med personbestånd i bokstavsordning redovi- sade ätterna följer en förteckning över dessa ät- ter i nummerordning och därefter en i sen tid upprättad, på mitt initiativ tillkommen för- teckning över i kalendern "ej upptagna ätter, vilka fortlever utomlands", sammanlagt något 100-tal ätter. Det måste emellertid ifrågasättas om icke dessa två förteckningar bör byta plats. Kalendern får anses innehålla dels en grupp ät-

ter, redovisade med personbestånd, och dels en grupp med nummer och namn förtecknade ätter. Flertalet av sistnämnda ätter är med personbestånd redovisade endera i Finlands ridderskap och adels kalender eller också i *Genealogisches Handbuch des Adels*. Förteckningen över ätterna i nummerordning bör omfatta båda grupperna och alltså samtliga kända levande svenska adliga ätter.

I en inledande kommentar till förteckningen över ätterna i nummerordning har anmärkts att klassindelningen upphörde 1719 och att en gemensam nummerordning infördes för de adliga ätterna. Klassindelningen återinfördes emellertid 1778, och till andra klassen hänfördes deras då bl.a. kommandörer av svensk orden eller deras ättlingar. Den gemensamma numreringen av de adliga ätterna bibehölls, men de s.k. kommandörsätterna och med dem samhöriga adliga ätter skildes genom litterabeteckning. Det finns exempel med både tre och fyra littera. Denna klassindelning avskaffades 1810, men platser och nummer samt benämningen kommandörsätter bibehölls. Den inledande kommentaren borde kompletteras med uppgift om hur många ätter, som har eller har haft rösträtt i ståndet. Vid omnumrering har ätter fallit bort, och systemet med litterabeteckning innebär att sammanlagda antalet en gång röstberättigade adliga ätter är betydligt större än vad den vilseledande slutsiffran "2349" anger.

Efter dessa förteckningar följer en förteckning över stiftsjungfrur i Vadstena adliga jungfrustift och därefter under rubriken "Släktföreningar inom adeln" en lista över sådana föreningar. Det finns släktföreningar, som består av dels en adlig ätt och dels en eller flera borgerliga släkter, men dessa föreningar finns inte upptagna på listan. Den avslutas med uppgifter om Svenska adelsförbundet, som ju inte kan betecknas som släktförening och som bör placeras för sig, lämpligen kanske före släktföreningsrubriken. Uppgifterna om förbundet bör kompletteras med information om dess hyllnings- och kondoleansfond.

Å en av kalenderns första sidor finns en förteckning över riddarhusdirektion, revisorer och tjänstemän. För dem som brukar delta i adelsmöten kan det vara av intresse att i kalendern finna även uppgifter beträffande medlemmar i valnämnd och medaljnämnd. Ju mer information en kalender ger, ju bättre säljer den.

I förordet har antecknats att några vapen nyritats, men ingenting är sagt om vilka vapen uppgiften gäller. Frågan om de i kalendern förekommande vapenavbildningarna har emellertid berörts av riddarhusdirektionen i dess till 1986 års adelsmöte avgivna berättelse. Enligt uppdrag av 1983 års adelsmöte lät direktionen verkställa översyn av dessa avbildningar. Till grund för granskningen låg en av dåvarande första intendenten Jan von Konow upprättad promemoria. Direktionen beslöt att översynen skulle omfatta ändringar och nyritning av sexton vapenavbildningar. Avslutningsvis har direktionen deklarerat att de vapenavbildningar som "sedan godkänts av berörda släkter", har införts i 1986 års kalender. I den nya kalendern finns dock fortfarande vapenavbildningar, som inte överensstämmer med de i Dahlby-Ranckes vapenbok återgivna vapenbeskrivningarna. Beträffande texten i kalendern gäller strikta sanningskrav. Samma krav bör ställas beträffande bildmaterialet, och en sådan regel får inte underordnas ett efterföljande "godkännande".

Riddarhusgenealogen Pontus Möller har närmast svarat för redigeringen av kalendern med hjälp av fru Karin Setterkrans som biträdande redaktör. I 1986 års utgåva av riddarhusets tidskrift "Arte et Marte" har han berättat om "Adelskalenderns historia". Inledningsvis har han framhållit att i kalenderns historia har dess redaktörer spelat en betydelsefull roll. Den tesen gäller även för den senaste utgåvan.

Eric Spens

Finsk heraldisk Bibliografi

Henrik Degerman: *Suomen Heraldicum Bibliografia 1706-1981 Finlands Heraldiska Bibliografi*. 79 sider, 1984. (Samlet særtryk af artikler i »Bibliophilos« 1982-1984, udgivet af Bibliofiliien Seura og redigeret af Collegium Heraldicum Fennicum.

Den hidtil eneste heraldiske bibliografi i Norden, Sven Tito Achen og Ole Rostocks *Dansk heraldisk Bibliografi 1589-1969, 1971*, er nu blevet efterfulgt af en Finsk og man må så håbe på at en Svensk og en Norsk følger efter en dag.

Den første heraldiske bog i Finland, Rudeen

og Granroot: *De insignibus nobilium* udkom i Åbo i 1706 og fra dens udgivelse og til 1984 har udgiveren samlet 837 numre.

Finsk er jo et meget svært sprog at oversætte og bare det at slutte sig til en artikels indhold er næsten umuligt, så heldigvis er der i vid udstrækning taget hensyn hertil, og indholdsfortegnelsen bringes i svensk, engelsk og fransk oversættelse og kapiteloverskrifterne på svensk. En stor del af artiklerne er ved deres fremkomst bragt i både en finsk og en svensk version ligesom en del er kommet på svensk alene, hvilket fremgår af fortegnelsen, hvorimod der ikke bringes oversættelse af de titler der kun foreligger på finsk. Iøvrigt er bibliografien let at gå til: Skrifterne er optaget systematisk og indenfor hvert afsnit kronologisk. Emner som numismatik, exlibris, symbolik, bomærker, person-, slægts- og lokalhistorie er ikke medtaget, ej heller artikler i oversigts- og opslagsværker, boganmeldelser, polemiske indlæg, avisartikler, plancher og reklamemateriale. Tidsskrifter, aviser og udenlandsk litteratur er kun gennemgået kursorisk ligesom der heller ikke er foretaget nogen kvalitativ bedømmelse af det medtagne.

Om det er opportunt i en bibliografi at undlade at medtage de nævnte emner er jo en redaktionel smagssag - jeg synes de burde have været med - medmindre man som i den sidste nye tyske bibliografi af Henning & Jochums gør det med den hensigt at udgive en supplerende bibliografi dækkende netop disse emner.

Det ville næppe have været uoverkommeligt også at have haft disse emner med i en finsk bibliografi især da området næppe er så stort at det kan berettigge til udgivelsen af en fortsættelse.

Et afsnit på 109 numre om ordner og dekorationer er sammenstillet af Tom Bergroth, Åbo.
O.R.

Marin heraldik

Peter von Busch, Jan von Konow, Gunnar Sjöström: *Amiralitetskyrkans vapensköldar*. En svunden epoks begravningspompa. 51 sid. ill. Karlskrona 1986.

Det har sagt sig, når man efter reformationen inte längre kunde betala för själamässor, så använde man i stället pengarna för att söka

hedra den avlidnes minne för eftervärlden. Ett sätt var att i kyrkan låta sätta upp hans i trä snidade vapensköld. I min hemförsamlings kyrka har jag räknat till 56 vapenbilder. Denna socken dominerades under 1500- och 1600-talen av ätten Banérs stamgods Djursholm, och flertalet sköldar har också samband med denna ätt. I några fall är det fråga om sköldar med flera anvapen, och åtskilliga av det medeltida svenska frälsets okomplicerade vapen finns upphängda i kyrkan. Men de flesta besökarna kan inte identifiera vapnen eller läsa eventuell text, och någon information tillhandahålls inte. Det är viktigt att inskriptionerna å sköldarna återges *in extenso* i tryckt informerande text.

Förevarande skrift berättar om begravningsvapnen i Kungl. Amiralitetskyrkan i den av flottan förr helt dominerade residensstaden Karlskrona i Blekinge. Kyrkan Ulrica Pia uppfördes för kronans räkning som garnisonskyrka och fick sitt namn efter Karl XI:s fromma drottning, den danska fredsprinsessan.

Några inledande avsnitt om heraldik i allmänhet - "Heraldisk introduktion", "Heraldiskt begravningsceremoniell" och "Några heraldiska termer" - ger läsaren god ledning vid tolkningen av vapenbilder och vapenbeskrivningar å de följande sidorna.

I kyrkan finns upphängda tretton begravningsvapen av skulpterat, krederat, målat och förgyllt trä. Två av vapnen skall hedra de civila ämbetsmännen Samuel Gripenklo och Anders Wästfelt och ett tredje ryttmästaren Philip Reimer von Rosenfeldt. Tre av de övriga vapnen avser medlemmar av naturaliserade ätter - Raab, von Schantz och von Stauden - d.v.s. invandrade ätter med gamla vapen. Kommandören Carl Axelsson Raab fick emellertid vid naturalisationen 1719 sitt fädernevapen - tre svartha korpar i fält av silver (tyska Rabe = korp) - förbättrat med ett nedre blått fält med ett balkvis ställt ankare av guld. Marin heraldik finns även i hjälmprydnaden: en i guld och blått beväpnad arm, hållande en sabel, omgiven av två officersvimplar. Av de sex ätterna fortlever två - von Schantz och Wästfelt. Ätten von Schantz är introducerad även på riddarhuset i Finland.

Anders Wästfelt, adlad 1681 och slutligen "berömmelig lagman" var den förste ordföranden i Amiralitetsförsamlingens kyrkoråd, som konstituerades den 20 januari 1692. Han

fick gravplats i kyrkan "för sin havda möda med inspektion över kyrkan". Vapnet är sär-
egget: sköld ginstyckad av blått och guld; i övre
fältet en från dexter ur en sky av silver fram-
kommande beväpnad arm, hållande "ett hvitt
af ett deruti blåsande väder heelt spendt" segel
(deruti blåsande väder = en ur molnet utskju-
tande luftström av guld). Den varma gyllene
"pusten" (västanfläkten?) är inte markerad i
Dahlby-Ranckes vapenbok.

De återstående sju vapnen visar alla prov på
marin heraldik, i första hand karolinsk marin
heraldik. Det är också oftast fråga om talande
vapen – det adliga namnet korresponderar med
vapenbilden. Kommendören Wilhelm Hans-
son blev 1676 adlad Gyllenskepp: i blå sköld
med stam av silver ett med tillvänd styrbordssi-
da seglande skepp av guld och som hjälmpryd-
nad en "flaggeman" i blått och silver med en
sabel i höger hand, omgiven av fyra örlogsflag-
gor, parvis ställda. Gyllenskepp blev hedrad
vid sin död, då kungen lät bekosta gravplats åt
honom under koret i kyrkan. Skepp och flaggor
förekommer även i följande två vapen. Hen-
ning Olsen av norsk härkomst blev som amira-
litetsmajor 1678 adlad Anckargrip. Skölden är
delad av blått och silver; i övre fältet en gående
svart grip, hållande ett ankare av guld; i nedre
fältet ett seglande naturfärgat skepp med utsla-
gen flagg och gös, vändande styrbordssidan till;
som hjälmprydnad två från varandra vända
svarta gripar, hållande var sin örlogslagga. De
svarta griparna syftar troligen på Malmö stads
vapen och på den adlades insatser vid försvaret
av staden 1676 och 1677. Fartyget bör nog rät-
teligen avse hans galliot *Fortuna*, med vilken
denne norske kofferdiskeppare deltog "tappert
i försvaret av Malmö vid danskarnas storm-
ning natten till den 26 juni 1677". Anckargrip
"inrättade 1680 på egen bekostnad" med kung-
lig stadfästelse fyra åren på Falsterbo och Kullen.
Kommendören Laurentz Lauw (*Lou, Loy*) av
engelsk eller fransk härkomst adlades 1780.
Han hade som chef för skeppet "Nyckeln" i
strid med en överlägsen dansk styrka fått skep-
pet skjutet i brand och efter hårt motstånd tvin-
gats överge sitt skepp. Hans vapen är typiskt
bragdinspirerat: i blått fält ett brinnande av-
mastat naturfärgat skeppsskrov i ett hav av sil-
ver och som hjälmprydnad ett uppstigande le-
jon av guld, som med ett fast grepp håller om en
nyckel, också av guld, och är omgivet av två ör-

logsflaggor. Inskriftskartuschen omges av olika
militära attribut, bl.a. kanoner, fanor och
trumpeter, och därunder en dödsskalle över
korslagda benknotor.

Beskrivningen av nästa vapen redovisar inte
flaggor utan i stället fanor. Vapnet för scoutby-
nachten Olof Borg, nobiliserad Stiernborg
1685 och död samma år, finns i två versioner.
Begravningsvapnet är målat i rött, men sonen
blev introducerad med blå sköld: i skölden ett
krenelerat porttorn "med trenne lag stycke-
gluggar", åtföljt av en åttauddig stjärna, allt i
silver, och från tornet tvenne tvätungade fanor,
den ena av silver och den andra av guld. Port-
tornet med fanorna återkommer i hjälmpryd-
naden, men nu är fanorna fyrdelade i guld och
rött samt i rött och silver. Det bör emellertid no-
teras att Frithiof Dahlby i "Svensk heraldisk
uppslagsbok" (1964) ger en annan tolkning -
"torn med flaggor".

Scoutbynachten friherre Didrik Anckar-
stierna omkom vid en skeppsbrand 1714. Fa-
dern Cornelius Anckarstierna hade gjort kar-
riär i flottan och uppnådde amiralgenerallöjt-
nants grad. Han blev adlad 1678 och upphöjd
till friherre 1692. Huvudskölden är kvadrerad
av guld och blått; i första och fjärde fälten ett
stolpsvis ställt blått ankare, omslingrat av en
orm av silver; i andra och tredje fälten en sparre
av guld (Cornelius Anckarstierna var andra
gången gift med en dotter till amiralen friherre
Gustaf Adolf Sparre); hjärtskölden blå med ett
sjunkande skepp åtföljt av tre bjälkvis ställda
femuddiga stjärnor av silver. Hjärtskölden vi-
sar det ursprungliga adliga vapnet och erinrar
om att Cornelius Anckarstierna, som tvingats
stryka flagg, sänkte sit skepp i stället för att
överlämna det till danskarna. Skölden har två
hjälmprydnader med rangkronor: dexter
hjälmprydnad ett stort blått ankare, åtföljt av
en sexuddig stjärna av silver, allt omgivet av två
vimplar, den ena i guld och blått och den andra
i blått och guld; sinister hjälmprydnad en spik-
klubba, omgiven av två örlogslaggor. Skölden
bärs upp av ett postament, försett med sjömili-
tära attribut. Ätten är bland friherrarna ensam
om denna utformning av vapnet.

Cornelius Anckarstierna blev inte introdu-
cerad i sin adliga värdighet. En bror till honom
och deras brorson, båda amiralitetskaptener,
blev den 4 november 1688 adlade också med
namnet Anckarstierna och båda med ett balk-

vis ställt ankare i skölden och spikkclubba, omgiven av officersvimplar, som hjälmprydnad. Atterna introducerades under nr 1142 respektive 1143. Nämda dag adlades två andra kaptenar i flottan, den ene med namnet Anckarcrantz och den andre med namnet Anckarcreutz, och blev introducerade under nr 1144 respektive 1145. Två år tidigare adlades en överlöjtnant i flottan med namnet Anckarklo, 1687 en artillerikapten vid amiralitetet med namnet Anckarfelt och 1689 en amiralitetskapten med namnet Anckarloo. Två civila ämbetsmän bör också nämnas, den ene generalauditör i Pommern och 1687 adlad Ehrenanckar och den andre inspektör över krutverket och salpetersjunderiet i Skåne och 1689 adlad Anckarstråle. Samtidigt som Karl XI hårdhänt reducerade den gamla adelns gods och gårdar, delade han rundhänt ut nya adliga värdigheter. Att variera den adliga namngivningen kunde ha sina problem, men ankaret var tydligen ett populärt inslag i vapnet. Alla dessa ätter med ankarembblem i vapnet är utslöcknade.

Olof Unge, 1734 vice amiral och två år senare kommandant i Karlskrona, blev 1712 adlad von Unge, d.v.s. under tid då Karl XII vistades i Turkiet. Även han fick som hjälmprydnad spikkclubban av guld, omgiven av två örlogslaggor. Spikkclubban eller hellre morgonstjärnan - ett änringsvapen - blev tillsammans med de omgivande örlogslaggorna ett tecken på amirals grad. Men Olof Unge var kapten, då han adlades.

Skölden har en intressant bakgrund, och kan samordnas med namnet. Släkten Unge har ansetts härstamma från Folkungarna, och den uppfattningen har uppenbart godkänts vid tiden för vapnets tillkomst. Skölden är delad av blått och silver; i övre fältet uppstiger Folkungaättens lejon av guld, och nedre fältet visar en balkvis ställd blå ström.

Olof von Unge fick en hastig död i kyrkan under pågående gudstjänst. Hans ättgren är utslöcknad, men en brorson till honom - lantmilitär - blev 1763 adlad och adopterad på sin farbroders adliga ätt, och denna ättgren fortlever.

Det sista och yngsta vapnet är från frihetstiden. Thomas Rajalinius från Rajala socken i Finland blev vice amiral 1741 och adlades von Rajalin samma år. Han var då flottiljchef med order att under det pågående kriget mot Ryss-

land ligga till ankars utanför Fredrikshamn. Han dog av umbäranden ombord på sitt chefsfartyg före årets slut. Troligen ville hans söner hedra faderns minne genom att i vapnet föra in symboler för hans bedrifter. Skölden är kvadrad, vilket inte är vanligt bland svenska adliga ätter: "i det öfversta högra fältet som är blått ett Siö-Chort öfver Sinicus Finnicus, och i det öfversta till vänster af Silfver står ett nytt å Stapeln påbegyndt skepp af röd färg"; i tredje fältet, också av silver, ett naturfärgat linjeskepp till ankars; i fjärde fältet, som är blått, två mot varandra ställda beväpnade armar av guld, hållande var sin örlogslagga samt därunder två korsade kanonrör av guld. Bilden i andra fältet syftar på ett skepp, som ritades för von Rajalin samma år, som han dog. Även i detta vapen återkommer som hjälmprydnad spikkclubban av guld, nu behängd med en grön lagerkrans och som förut omgiven av två örlogslaggor.

Skriften har utgivits av Föreningen Marinmusei Vänner i Karlskrona. Ett efterföljansvärt exempel! I många kyrkor borde församlingsbor och andra besökande tillhandahållas liknande information. För den grafiska formen har Peter von Busch och Gunnar Sjöström svarat, och från detta uppdrag har de skilt sig med heder.

Eric Spens

Skandinaviske våbener

Skandinavisk Vapenrulla 1985-86, redigeret af Christer Bökwall, Tor Flensmarck og Jan Ranek. 32 sider i farver. Stiftelsen Skandinavisk Vapenrulla, Falsterbo, 1986. SKr. 60,00.

I 1963 påbegyndtes udgivelsen af Skandinavisk Vapenrulla under redaktion af Christer Bökwall og Jan Ranek. Det første hefte blev udførligt omtalt i Heraldisk Tidsskrift af Sven Tito Achen (bd. I, s. 370 f), der hilste initiativet velkommen og forudså, at det ville resultere i en smuk og uvurderlig våbenbog på mange bind. De oprindelig planlagte fem hefter om året er dog aldrig blevet virkeliggjort, og SVR er siden udkommet med et hefte om året, stort set. Det nu foreliggende er nr. 20. Det oprindelige udgiverhold er i de senere år blevet suppleret med Tor Flensmarck, men det er stadig samme udgivelsesprincipper og samme høje standard der følges.

Det nye hefte indeholder 29 våbener, præ-senteret dels i smukt farvetryk, dels i blasonering med oplysninger om den pågældende slægts baggrund og for det meste også om våbenets eventuelle symbolindhold. Det mest interessante ved SVR er de mange nye våbener, som herved publiceres. Af dem er der i heftet 15, heraf 10 svenske (Alm, Ekström, Löfström, Olsson (Hoff), Olsson fra Marstrand, Oxelcrantz, Tiger, Swartling, Wennerholm og Zetterberg), et norsk (Jevnc), et finsk (Bergroth), et dansk (Laursen) og to tilhørende udvandrede (svenske) slægter (Anderson og Berggren). Alle er heraldisk tilfredsstillende og af tiltalende enkelhed. Et par nyantagne våbener (Gardemeister og Tibell) er briseringer af ældre slægtsvåbener, hvad der er kendeligt i de lidt overmøblerede skjoldfelter.

Ikke mindre end ni våbener indgår i et særligt afsnit om våbengruppen Havelberg, hvis kendteste navn i dag er den danske (oprindelig tyske) adelslægt Holstein. Heraldisk Tidsskrift vil antagelig i et kommende hefte kunne bringe en artikel om denne interessante våbengruppe.

Gennem alle årene har Jan Raneke med sin smukke streg været SVRs flittigste heraldiske kunstner, altid med fint varierede og individualiserende våbengengivelser. I dette hefte har han udført 26 af våbenerne, mens Aage Wulff, Christer Bökwall og Tör Flensmarck tegner sig for hver et. De 360 våbener, der hermed ialt er publiceret i SVR, er en præstation, der aftvinger respekt ved den seriøse måde opgaven er grebet an på, ved trofastheden over for de heraldiske krav og ved den smukke udførelse.

Næste hefte er planlagt til udgivelse i december 1987. Publicering af våben heri koster 1000 SKr. Den første serie, hefte 1-10, er forlængst udsolgt, bortset fra hefterne 3-4, 5 og 6, der kan købes for 75 SKr. Den følgende serie, år-

gangene 1974-84, kan købes samlet for 285 SKr., de fleste hefter dog også separat. Bestilling sker ved henvendelse til Stiftelsen Skandinavisk Vapenrulla, Oxgränd 12, S - 230 11 Falsterbo. Postgiro 73 49 75 - 6.

A.T.

Lyra, fana, mössa

Gamla Hvitfeldtares årsbok 1986. Utgiven av Gamla Hvitfeldtare - Hvitfeldska Gymnasiets Kamratförening, Göteborg. Adress & Tryck AB, Mölndal 1986. 66 sidor, 60 kr.

Den 39:de årgången av årsboken för det välkända Göteborgsgymnasiet innehåller forskning och tillbakablickar i vitt skilda ämnen t.ex. Symbolen lyran förr och nu, en historik över de nordiska studentmössorna, uppkomsten av de roliga skiljetecknen.

Bokens första uppsats om lyrans historia är intressant ur heraldisk synpunkt, lyran var under 1850-talet ett heraldiskt vapen för skolan och fanns bl.a. på skolfanan. I en särskild uppsats berättas om restaureringen av skolans gamla fanor.

Studentikos friskhet kännetecknar många av uppsatserna och äldre läsare kan nostalgiskt förflytta sig bakåt i tiden till kamratgäng där t.ex. latinska översättningar av "Gubben Noak" och Karl Gerhards "Jazzgossen" livade upp stämningen. Eller där den ljudliga skiljeteckensmetoden kunde förstöra en allvarlig text. Victor Borge har blivit förknippad med de roliga skiljetecknen, men forskningen visar att det var en österrikisk student som uppfann "spektaklet" år 1923.

Boken är underhållande inte bara för göteborgare utan även för andra som med glädje minns den ljuva studietiden.

Ingrid Padel

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 150 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemlest gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica, journalist, stud. adm. pol. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2.sal, 1666 København V, Danmark. Ved indbetaling på postgiro bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 27, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, excl. porto: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. - Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. - Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. - Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50. - Fra og med nr. 43, pr. stk. Dkr. 62,50. - Nr. 49-50 (jubileumsskriftet) Dkr. 296.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Väbenanetavlen Dkr. 37,50 (excl. porto).

Heraldiske Studier nr. 2. J. C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd, Dkr. 50,00 (excl. porto).

Heraldik i Norden (= Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50), Dkr. 296,00.

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 Frederiksberg, Danmark.

Redaktionsudvalg:

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, 7000 Trondheim, Norge.

Greve Erik Spens, Bergudsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

† Redaktør Sven Tito Achen.

Avdelingsdirektør, major Bjørn Bratbak, Gulaksvei 2, 4000 Stavanger, Norge.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Journalist, stud. adm. pol. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2.sal, 1666 København V.

Biskop Olav C. Lindegaard, Ribe Landevej 37, 6100 Haderslev, Danmark.

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark.

Greve Erik Spens, Bergudsvägen 5, 182 33, Danderyd, Sverige.

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65 120 Vasa 12, Finland.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858, Sentrum, Oslo 1.

Sølvregistrator Ole Villumsen Krog, Det kgl. Sølvkammer, Christiansborg Slot, Prins Jørgens Gård 1, 1218 København K.

Journalist, stud. adm. pol. Peter Kurrild-Klitgaard, Matthæusgade 16, 2.sal, 1666 København V (kasserer).

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær).

Cand. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark.

Forskare Tom C. Bergroth, Slottsgatan 33 D. 54, 20100 Åbo, Finland.

Ambassadør, professor Bo Johnson Theutenberg, Utrikesdepartement, Box 16121, 103 23 Stockholm.

Departementchef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, Reykjavík, Island.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 Frederiksberg, Danmark.